

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁSOK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

SOLYMOSI LÁSZLÓ

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY SÍRJA, KULTUSZA ÉS SZENTTÉ AVATÁSA

Solymosi László

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY SÍRJA,
KULTUSZA ÉS SZENTTÉ AVATÁSA

Székfoglaló előadások a Magyar Tudományos Akadémián

Solymosi László

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY SÍRJA,
KULTUSZA ÉS SZENTTÉ AVATÁSA

Magyar Tudományos Akadémia, 2021

A rendes tagsági akadémiai székfoglaló előadás elhangzott 2016. október 13-án.
A szöveg az elhangzott előadás szerkesztett változata.

© Solymosi László, 2021

© Magyar Tudományos Akadémia, 2021

Magyar Tudományos Akadémia
1051 Budapest, Széchenyi István tér 9.
mta.hu

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kiadja az MTA Könyvtár
és Információs Központ.

A kiadásért felel: Freund Tamás, az MTA elnöke

Nyelvi lektor: Földes Zsuzsanna

Borítóterv és tördelés: Szabó Éva | avesophia.hu

Borítókép: MTA Székház, Díszterem (Mudra László fotója)

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

ISSN 1419-8959

ISBN 978-963-508-982-6

DOI 10.36820/szekfoglalo.2021.solymosi

Minden jog fenntartva!

„...bűnös vagyok, mert
a földi hatalmat a leg-
súlyosabb vétkek nélkül
nem lehet gyakorolni...”

A mottó Szent László király (1077–1095) leveléből való.¹ Az idézett részlet² a kor felfogásával összhangban fogalmazta meg a halandó ember, a bűn és a hatalom kapcsolatát. Itt azonban ennél többről van szó: egy keresztény uralkodó önkritikus vallomásáról. László bűnösnek érezte magát, de kortársai becsülték, a legnagyobbak közé számították, és hamarosan kialakult tisztelete szentté avatásához vezetett.

Ez a tanulmány három kérdésre kíván választ adni: Hová temették László királyt? Hogyan bontakozott ki a kultusza? Miként avatták szentté?

Bár az első kérdésre adott válaszom néhány éve ismert, szükséges, hogy röviden itt is foglalkozzam vele, mivel meghatározón összefügg a másik két kérdéssel.³

¹ A székfoglaló előadás szerkesztett formában ugyanezen címmel megjelent a következő tanulmánykötetben: *Szent király, lovagkirály. A Szent László-herma és koponyaareklye vizsgálatai*. Szerk. KRISTÓF Lilla Alida – LUKÁCSI Zoltán – PATONAY Lajos. Győr, 2017, 16–39. A jelen közlés ezen alapul, de figyelembe veszi a szentté avatásról szóló rész némileg bővített változatait is: László király szentté avatása a 12. század végén. In: *„Mesternek gyengyének”. Ünnepi kötet Madas Edit het-venedik születésnapja tiszteletére*. Szerk. HENDE Fanni – KISDI Klára – KORONDI Ágnes. Budapest, 2020, 533–546; Heiligsprechung des ungarischen Königs Ladislaus im ausgehenden 12. Jahrhundert. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (= *MIÖG*) 128 (2020), 135–146.

² A Monte Cassino apátjához 1091-ben írt levélben a következő részlet olvasható: *Quamvis peccator existam, quoniam cura terrene dignitatis absque gravissimis non potest premoveri criminibus, tamen tue sanctitatis culmen non ignoravi*. In: *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia*. I. *Ab anno 1000 usque ad annum 1131*. Edendo operi praefuit Georgius GYÖRFFY. Adiuvantur Johannes Bapt. BORSA, Franciscus L. HERVAY, Bernardus L. KUMOROVITZ et Julius MORAVCSIK. Budapestini 1992 (= *DHA*), 272 (91. szám).

³ A jelen írásnak a temetkező helyre vonatkozó részét bővebb változatban lásd SOLYMOSI László: Egy tévedés nyomában. Szent László király somogyvári temetésének legendája. In: *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon*. Szerk. ILLÉS Pál Attila – JUHÁSZ-LACZIK Albin. Budapest, 2012, 1. 151–171. Vö. SOLYMOSI László: Szent László király somogyvári sírjának legendája. In: *Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára*. Szerk. GECSÉNYI Lajos – IZSÁK Lajos. Budapest, 2011, 125–142.

A KIRÁLY SÍRJA

Szent László király 1095-ben távozott az élők sorából. Sírhelyét a források egyértelműen meghatározták: az uralkodót az általa alapított váradi székesegyházban temették el. Mátyás Flórián történész (1818–1904) 1900. június 11-én a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának felolvasóülésén ismertette új elképzelését.⁴ Eszerint Szent László királyt először az ugyancsak általa alapított somogyvári bencés apátságban temették el, majd onnan vitték később – valamikor 1192 előtt – földi maradványait Váradra, és helyezték el a székesegyházban.

Mátyás Flórián véleménye gyorsan elterjedt, és állításának egészen napjainkig csak kevesen mondtak ellent.⁵ A kételkedésben a legmesszebb Tóth Sándor művészettörténész (1940–2007) jutott, amikor 2001-ben leírta, hogy „Tihany és Szekszárd vitathatatlanul királyi temetkezőhelyül szolgált, Somogyvár ilyen szerepe viszont kétségbe vonható”⁶.

Mátyás Flórián nézetét megelőzően a történeti feldolgozások és maguk a források is kivétel nélkül váradi temetésről tanúskodnak. A Szent László-legenda (a továbbiakban: *Legenda*) 1200 táján megformált két változata, a 14. századi krónikaszerkesztmény Szent László halála után készült része, Kézai Simon 1285 táján megfogalmazott gesztája és a *Váradi krónika* semmit sem tud a somogyvári temetésről.⁷ A *Legenda* két változata azonban többletet ad az előbbi forrásokhoz képest. A váradi temetést csodás esemény leírásával, az ún. „kocsi-csodával”

⁴ MÁTYÁS FLÓRIÁN: *Szent László és Imre királyok végnapjai és II. Endre életévei, fogsága és temetése*. (Akadémiai értekezések. II. Oszt., XLIX/1.) Budapest, 1900, 13–16.

⁵ BALOGH JÓLÁN: *Varadinum. Várad vára*. I–II. (Művészettörténeti Füzetek, 13/1–2.) Budapest, 1982, I. 13, p., II. 24; KLANICZAY GÁBOR: *Az uralkodók szentsége a középkorban*. Budapest, 2000, 155–156; Uő: *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*. Cambridge, 2001, 175.

⁶ TÓTH SÁNDOR: A 11–12. századi Magyarország Benedek-rendi templomainak maradványai. In: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon / Benedictine Monasteries in Medieval Hungary*. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma, 2001, 239, 262 (61. jegyzet). A kötet a kérdésben nem egységes. Az egyik tanulmány szerzője lehetségesnek tartja a feltárt objektum kapcsolatát Szent Lászlóval, míg a másiké nem vesz tudomást a somogyvári királysírról. PAPP SZILÁRD: Somogyvár. Uo. 352; HERVAY L. FERENC: A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus. Uo. 509–511.

⁷ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. (= SRH) I–II. Edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY. Budapestini 1937–1938 (utánnomás és kiegészítés: Az Utószót és Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta SZOVÁK KORNEL és VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 1999), I. 182, 204, 209, 420, II. 522–523.

nyomatékosítja: a kocsi a király holttestével magától elindul Várad felé.⁸ Ezt a jelenetet a 14. században a *Képes krónika* illuminátora is megörökítette (51^r), noha maga a szöveg nem szólt róla (1. kép).⁹ Ugyanakkor a *Magyar Anjou legendárium* miniátora is megfestette a történetet, s ábrázolását a kép alá írt szöveg (*quomodo currus ibat cum corpore Waradinum*) tette egyértelművé (2. kép).¹⁰ A kocsi-csoda népszerűségét mutatja, hogy a középkori Szent László-beszédek közel felében olvasható ez a jelenet.¹¹

1. kép: Kocsi-csoda: a halottas kocsi magától indul Váradra (Országos Széchényi Könyvtár, *Képes krónika* 51^r)

⁸ SRH II. 522–523.

⁹ CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: A Képes Krónika miniatúrái. In: *Képes Krónika*. Fordította BELLUS Ibolya. A kísérő tanulmányokat DERCSÉNYI Dezső, KRISTÓ Gyula és CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára, a jegyzeteket KRISTÓ Gyula írta. (Pro memoria) Budapest, 1986, 547–548.

¹⁰ *Magyar Anjou legendárium*. A bevezető tanulmányt írta, a legendszövegeket összeállította és a kiadást sajtó alá rendezte LEVÁRDY Ferenc. Budapest, 1973, XLIV/19. kép. Vö. KERNY Terézia: Szent László halála és temetése a képzőművészetben. In: *Bogyay Tamás emlékére*. Szerk. BERTÉNYI Iván – DÓKA Klára. (Magyar Egyháztörténeti Évkönyv / Annales historiae ecclesiae Hungaricae, 2.) Budapest, 1996, 75.

¹¹ MADAS Edit: *Sermones de Sancto Ladislao rege Hungariae*. Középkori prédikációk Szent László királyról. Kétnyelvű kiadás. (ΑΓΑΘΑ, 15) Debrecen, 2004, 7, 44–45, 304–305.

2. kép: Négy jelenet a legendáriumból: László király és a cseh uralkodó békecsókja; a király halála; a király holttestét a kocsra Váradra viszi; körmenettel mennek elébe (Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 8541. fol. 84^r = *Magyar Anjou legendarium*, XLIV/17–20. kép)

Vajon mi készítette akkor Mátyás Flóriánt az addig általánosan uralkodó álláspont felülbírálására? Mátyás egy olyan bullára, pontosabban annak egy kis részletére hivatkozik, amelyet II. Paszkál pápa állított ki 1106. november 2-án, a dél-franciaországi (languedoci) saint-gilles-i bencés apátság élén álló Hugó apát számára.¹² A kapcsolatot az jelenti, hogy Szent László király 1091-ben az innen érkező szerzetesek számára építtette a somogyvári monostort a Szentháromság, Szent Péter és Pál apostolok, valamint Szent Egyed, a híres francia apátság védőszentje tiszteletére.¹³

¹² DHA I. 352–353 (129. szám).

¹³ DHA I. 266–268 (88. szám).

Ez az oklevél nem volt ismeretlen a magyar kutatás előtt. Először 1774-ben Pray György,¹⁴ majd mások is közzétették a forrás szövegét,¹⁵ azonban senki sem következtetett belőle Szent László somogyvári temetésére.

Mátyás Flórián 1900-ban közzétett nézetének bírálata még ugyanabban az évben megjelent. Recenziójában Pauler Gyula (1841–1903) kiemelten foglalkozott a somogyvári temetés kérdésével.¹⁶ Kifogásolta, hogy Mátyás Flórián kihagyásokkal idézte a bulla vonatkozó részét. Arra a (téves) következtetésre jutott, hogy nem a magyar király, hanem Odiló saint-gilles-i apát teste nyugodott Somogyvárott. Úgy vélte, számos hiteles adat tanúskodik arról, hogy László király testét mindjárt Váradon temették el; azt pedig, hogy ideiglenesen Somogyvárott lett volna eltemetve, a másképp is magyarázható bullán kívül semmi sem bizonyítja.

Mátyás Flórián nem válaszolt ezekre az ellenvetésekre. Nem sokkal később mindketten távoztak az élők sorából. Haláluk után a kérdéssel a középkorkutató történésznek készülő fiatal Baumgarten Ferenc Ferdinánd (1880–1927) foglalkozott. Baumgarten a pesti egyetemen doktorált 1903-ban, majd a strassburgi egyetemen folytatta tanulmányait.¹⁷ A két bencés apátság, Somogyvár és Saint-Gilles közös múltjának feltárására vállalkozott. Baumgarten Mátyás Flórián nézete mellett érvelt, és azt állította, hogy a bulla vonatkozó passzusa csak egyféleképpen értelmezhető: igenis Szent Lászlót temették el Somogyvárott.¹⁸ Új elemként hozta fel, hogy a saint-gilles-i anyaaapátságban a 12. század elején készült halottaskönyv feljegyezte Szent László temetése napját.¹⁹

Ez a feljegyzés azonban azzal függött össze, hogy az egyházalapítás, az egyháznak tett adomány lélekváltság-adomány volt. A temetés évfordulóin a meg-

¹⁴ Georgius PRAY: *Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao Hungariae rege*. Posonii 1774, 47–50.

¹⁵ A kiadások felsorolását lásd DHA I. 352.

¹⁶ PAULER Gyula bírálatát Mátyás Flórián értekezéséről lásd *Századok* 34 (1900), 738–740. A temetésről a 739. lapon írt.

¹⁷ TÉGLÁS János: „a nagyvilág fáradt zarándoka”. Baumgarten Ferenc élete. In: *Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941–1951*. V. Szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket, valamint a függeléket írta és összeállította TÉGLÁS János. Budapest, 2007, 301–311, különösen 303.

¹⁸ BAUMGARTEN Ferencz: Kritikai jegyzetek az Árpád-kor története köréből. I. Szent László temetkező helye. *Századok* 38 (1904), 868–871; Uő: Levél a szerkesztőhöz. Uo. 994–996.

¹⁹ A forrásadat azóta kiadásban is elérhető: ULRICH WINZER: *S. Gilles: Studien zum Rechtsstatus und Beziehungsnetz einer Abtei im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung. Bestandteil des Quellenwerkes Societas et Fraternitas*. (Münstersche Mittelalter-Schriften, 59.) München, 1988, 376.

adományozott intézmény papsága imádkozott jötevője túlvilági boldogulásáért, függetlenül attól, hová temették.²⁰ Így természetes volt, hogy mind a somogyvári, mind a közvetve érintett francia apátságban nyilvántartották László temetése napját, és imádkoztak érte.

Baumgarten meghívott vendégként 1905. november 13-án előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának ülésén, ahol felolvasta tanulmányát a somogyvári és a saint-gilles-i apátságok kapcsolatáról. Fejérpataky László (1857–1923) úgy mutatta be az ifjú szerzőt, mint aki korábbi munkájában „Szent László temetése helyének kérdését is jóformán eldöntötte”.²¹

Baumgarten nem sokkal ezután²² felhagyott a középkorkutatással, esztétikai és színháztudományi műveket alkotott. Nevét szélesebb körben a magyar írók támogatására tett nagyvonalú alapítványa, a Baumgarten-díj őrizte meg, amelyet 1949-ben osztottak ki utoljára.

Mátyás Flórián és Baumgarten nézete szinte mindenkit meghódított. Békefi Remig (1858–1924), Sörös Pongrác (1873–1919), majd Karácsonyi János (1858–1929) is azt vallotta, hogy Szent Lászlót először a somogyvári monostorban temették el.²³ Dercsényi Dezső (1910–1987) művészettörténész a vita ismeretében így írt: „Semmi okunk sincs, hogy László somogyvári eltemetését tényként el ne fogadjuk.”²⁴

A téves nézet terjedése 1960 után újabb lendületet kapott. Györffy György (1917–2000) történeti földrajzában még azt írta, hogy 1095-ben a váradi székesegyházban temették el az alapító királyt,²⁵ de 1977-ben már amellett tette le vok-

²⁰ SOLYMOSI László: Hozott-e törvényt Szent István király a torlókról? In: *Doctor et apostol. Szent Istvántanulmányok*. Szerk. TÖRÖK József. (Studia Theologica Budapestinensia, 10.) Budapest, 1994, 229–232.

²¹ [TASNÁDI NAGY Gyula:] Vegyes közlések. *Századok* 39 (1905), 976.

²² Újabb és egyben utolsó középkori témájú cikkében már nem tért ki a temetés kérdésére. BAUMGARTEN Ferencz: A saint-gillesi apátság összeköttetése Magyarországgal. *Diplomatikai tanulmány. Századok* 40 (1906), 393–394, 395, 398, 410.

²³ BÉKEFI Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban*. Budapest, 1907 (újranomás: Budapest, 2009), 193; SÖRÖS Pongrácz: *Az elenyészett benczés apátságok története*. (A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története, XII/B.) Budapest, 1912, 151–152 (5. jegyzet); KARÁCSONYI János: *Szent László király élete*. Budapest, 1926, 94–96.

²⁴ DERCSENYI Dezső: *A somogyvári Szent Egyed-apátság maradványai*. Doktori értekezés. Budapest, 1934, II–12 (21. jegyzet), 18.

²⁵ GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza / Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*. I. Budapest, 1963, ²1966, 685. Vö. uo. 682.

sát, hogy Szent Lászlót előbb Somogyvárott, majd Váradon temették el.²⁶ Sokan mások is hasonlóan vélekedtek, többek között Csóka J. Lajos (1904–1980) bencés rendtörténész, illetve Bálint Sándor (1904–1980), a szakrális néprajz tudósa.²⁷

A téves állítás az 1970-es évek végétől a szövegkiadásokban és fordításaikban is megjelent. A kiadók és a fordítók itthon és külföldön lábjegyzetben figyelmeztették az olvasót, hogy először a somogyi monostorban, s nem Váradon volt a temetés. Ez a gyakorlat sokáig nem érvényesült a *Legenda* (a továbbiakban: *Legenda*) esetében. De végül az újabb fordítás itt is igazodott hozzá. Úgy jelent meg, hogy emlékeztetett a somogyi temetésre.²⁸

Ezen a vélekedésen a somogyvári monostor 1972-ben megkezdett régészeti feltárása sem változtatott. Bakay Kornél, az ásatást vezető régész eleve abból indult ki, hogy a királysírnak meg kell lennie. A szentélytől távol, a főhajóban talált is egy építményt, melyet kriptának minősített. Bakay számos helyen és alkalommal írt a somogyvári királysírról.²⁹ Néhány évvel ezelőtt impozáns kiállítású könyvben foglalta össze több évtizedes kutatásainak eredményeit.³⁰

1991 nyarán Somogyvárott az apátság alapításának 900 éves évfordulója alkalmából tudományos ülésszakot rendeztek, és ünnepélyesen átadták a helyreállított műemléket (3. kép), megjelölve benne Szent László királynak a sírfelirat

²⁶ GYÖRFFY György: A „Iovagszent” uralkodása. *Történelmi Szemle* 20 (1977), 561, 563. Vö. Uő: A magyar állam megszilárdulása. In: *Magyarország története tíz kötetben. 1/1–2. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. Főszerk. SZÉKELY György, szerk. BARTHA Antal. Budapest, 1984, 1/2. 940, 1671. Időrendi áttekintésben: uo. 1517. Lásd még: GYÖRFFY György: Szent László. In: *László király emlékezete*. Szerk. KATONA Tamás. (Bibliotheca Hungarica) H. n., 1977, 20. Ugyanezt rögzítette szócikkében is: György GYÖRFFY: Ladislaus I. der Heilige. In: *Lexikon des Mittelalters*. V. München–Zürich, 1991, Sp. 1610–1611. Vö. DHA I. 352 (3. jegyzet).

²⁷ CSÓKA J. Lajos: *Szent Benedek fiainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra*. I–II. [Budapest, 1970], I. 309, 459. Nézetét a mű német változatában is megismétli: Uő: *Geschichte des Benediktinischen Mönchtums in Ungarn*. (Studia Hungarica, II.) München, 1980, 78, 426; BÁLINT Sándor: *Ünnepi Kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*. I–II. Budapest, 1977, I. 483, 523.

²⁸ SOLYOSI: Egy tévedés nyomában (i. m.) 160–161.

²⁹ BAKAY Kornél: *Előzetes jelentés a somogyvári bencés apátság 1972–73. évi feltárásáról*. (Somogyi Múzeumok Közleményei, I.) Kaposvár, 1973, 345; Uő: *Második jelentés a somogyvári bencés apátság feltárásáról (1974–75)*. (Somogyi Múzeumok Közleményei, II.) Kaposvár, 1975, 205; Uő: *Feltárul a múlt? A múlt jövője*. Budapest, 1989, 279–280, 304; Uő: *Somogyvári bencés apátság*. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk. DIÓSI István, szerk. VICZIÁN János. XII. Budapest, 2007, 230.

³⁰ BAKAY Kornél: *Somogyvár. Szent Egyed-monostor. A somogyvári bencés apátság és védműveinek régészeti feltárása 1972–2009*. Budapest, 2011, 94–95, 159–161, 164–165. 181–186, 531–532, 555, 561. A szerző itteni megjegyzéseire tett észrevételeimet lásd SOLYOSI: Egy tévedés nyomában (i. m.) 169–170.

szerint feltételezett első sírját (*sepulcrum opinabile primum regis Sancti Ladislai*) (4. kép). A temetkezés kérdésével is foglalkozó előadók kivétel nélkül tényként kezelték, hogy Szent László első nyughelye a somogyvári monostorban volt.³¹

3. kép: A somogyvári apátság a műemléki helyreállítás után a feltételezett sírhellyel (Zágorhidi Czigány Balázs felvétele)

³¹ *Szent László és Somogyvár. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére.* Szerk. MAGYAR Kálmán. Kaposvár, 1992, 10, 37, 56–57, 108, 170, 226, 266–267, 289. Györffy György, Magyar Kálmán, Fügedi Erik, Barna Gábor, Tóth Melinda, Levárdy Ferenc, L. Szabó Tünde tanulmányairól van szó.

4. kép: A felirat szövege: *Sepulcrum opinabile primum regis Sancti Ladislai* („Szent László király vélt első sírja”) (Zágorhidi Czigány Balázs felvétele)

Ha a somogyvári monostor valóban királyi temetkezőhely volt, akkor felmerül a kérdés, mikor és hogyan vitték át az 1095-ben elhunyt király tetemét a váradi székesegyházba.

A Fügedi Erik (1916–1992) nevéhez köthető datálási kísérlet Gallus Anonymus gesztájára támaszkodik. Ebben szó esik III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelem (1102–1138) somogyvári zarándoklatáról. Fügedi feltételezte, hogy a fejedelem Szent László ott levő sírját is felkereste somogyvári tartózkodásakor.³² Ugyanakkor a geszta nem említi a sírt, ami azért is elgondolkoztató, mert más helyütt megemlékezik a magyar uralkodóról.³³

³² FÜGEDI Erik: Somogyvár francia monostora... In: *Szent László és Somogyvár* (i. m.) 57. A szerző itt az átvitel időpontját 1112–1134 közé teszi. Az utóbbi évszám, az *ante quem* azonban nyilvánvaló tévedés, mert vélekedésével ellentétben az 1134-ben említett váradi oltárról nem mondja az oklevél, hogy kapcsolatban lenne Szent László sírjával. Vö. *Chartae antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196*. Composuit Georgius GyÖRFFY. (Monumenta Medii Aevi) Budapest, 1994 (= CAH), 46 (14. szám).

³³ BAGI Dániel: *Gallus Anonymus és Magyarország*. (Irodalomtörténeti füzetek, 157.) Budapest, 2005, 166–167. Vö. *Gesta principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles*. Translated and annotated by Paul W. KNOLL, Frank SCHAEER. (Central European Medieval Texts, 3.) Budapest – New York, 2003 (utánnnyomás: 2007), 96–101, 126, 276.

Egy további időpont-meghatározási próbálkozás Valter váradi püspök sajátos istenítéletére épül.³⁴ A Legenda szerint Könyves Kálmán király (1095–1116) fia és utóda, azaz II. István uralkodása (1116–1131) idején egy ispán lopással vádolt meg egy vitézt, s a király Valter püspököt bízta meg a per befejezésével. A püspök Szent László érdemeiben bízva, annak sírjára helyezte a per tárgyát képező ezüstitálat, hogy Isten döntse el, kit illet meg az ezüstmű. Amikor az ispán meg akarta ragadni a tálat, félholtan összeesett.³⁵ A bizonyító eljárás leírását a Legenda két változatban örököltette meg. Az egyik csak az ispán felsüléséről szólt, míg a másik ezt kiegészítette azzal, hogy a vitéz a sírról elveszi a tálat.³⁶ A bővítés arról árulkodik, hogy szerzője nem lehetett tisztában az istenítéleti eljárással, hiszen az ilyen vitákban csak az egyik felet kötelezték arra, hogy az istenítéleti próbának alávesse magát, s ha ennek során bűnösnek bizonyult, a másik fél magától értetődően megnyerte a pert. A bővebb változat a 14. században a *Magyar Anjou legendárium* miniátorát is megihlette, és ennek megfelelően két képet készített róla. Az egyikben a földre zuhant ispán, a másikon a vitéz látható, amint a sírról elveszi a tálat (5. kép).³⁷

³⁴ Az esetet istenítéletnek minősítette HORVÁTH János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Budapest, 1954, 194.

³⁵ SRH II. 524–525.

³⁶ SRH II. 525.

³⁷ *Magyar Anjou legendárium* (i. m.) XLIV/23–24. kép.

5. kép: Temetés, tisztelet és istenítélet a legendáriumban: László királyt eltemetik; a nép imádkozik a sír körül; a nemes nem tudja felemelni a sírra helyezett ezüstitálat; a szegény ember elveszi az ezüstitálat (Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 8541. fol. 85^v = *Magyar Anjou legendarium*, XLIV/21–24. kép)

Valter püspök vitathatatlanul történeti személyiség volt. A 14. századi összeállításból ismert váradi püspöklistában ugyan nem szerepel, de oklevelek igazolják létezését.³⁸ Az általa lefolytatott istenítélet időpontját joggal lehet az őt megbízó II. István király uralkodásának az idejére, vagyis 1116 és 1131 közé tenni. De ekkorra helyezni az átvitelt Váradra még a somogyvári temetés elfogadása esetén is vitatható.³⁹ Felmerül ugyanis a kérdés, miként alakulhatott ki ilyen

³⁸ ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. (História Könyvtár: Kronológiák, Adattárak, II.) Budapest, 2011, 98. A váradi püspöklista eleje hiányos, az első püspök, azaz Könyves Kálmán után a következő püspök II. Géza korából való. Így Sixtus és utóda, Valter püspök sem szerepel benne. BUNYITAY Vincze: *A váradi káptalan legrégibb statutumai*. Nagyvárad, 1886, 14; újabb kiadásban: *Documenta Romaniae historica. C. Transilvania. XIV (1371–1375)*. Ed. Aurel RĂDUȚIU, Viorica PERVAIN, Susana ANDEA, Lidia GROSS. București, 2002 (= *Documenta Trans.*), 688.

³⁹ KERNY Terézia: Királyi temetkezések a váradi székesegyházban. In: *Váradi kőtöredékek*. Szerk. KERNY Terézia. Budapest, 1989, 159, 160–161 (3. jegyzet). Vö. Uő: László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095–1301). In: *Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórijából*. Szerk. Pócs Éva – VOIGT Vilmos. Budapest, 1996, 176.

rövid idő alatt Szent Lászlónak olyan kultusza Váradon, hogy alig elkészült sírját Valter püspök bevonhatta a sajátos istenítéleti eljárásba.

Az esetleges átvitelt a holttest exhumálásának kellett megelőznie. A kánonjog szerint az egyházi engedéllyel történő kihantolásnak három fő típusa létezett. Ha a temetés után kiderült a halotról, hogy életvitele miatt (például kiközösített volt) nem lett volna szabad megszentelt földbe temetni, akkor kötelezően kihantolták, és a temetőn kívül ásták el a tetemet. A szentté avatást követően is kiemelték (*elevatio*) addigi sírjából a szent maradványait, hogy végső nyughelyére temessék. Végül az is előfordult, hogy valamilyen egyéb oknál fogva kívánták utóbb máshol elhelyezni az elhunyt földi maradványait.⁴⁰ A somogyvári kihantolás ez utóbbi kategóriába tartozott volna, mint IV. Béla király (1235–1270) holttestének sokszor idézett kétszeri exhumálása és háromszori temetése Esztergomban. A királyt 1270-ben az esztergomi ferenceseknél temették el, de tetemét az esztergomi érsek kihantoltatta és átvitette a székesegyházba, ahonnan pápai döntés nyomán került vissza eredeti helyére.⁴¹ A részletek nem ismertek. De feltehető, hogy a pápa azért állt a ferencesek mellé, mert a király az ő templomukat választotta temetkezőhelyül, az ott eltemetett kisebbik fia, Béla herceg sírja mellett kívánt nyugodni.⁴² A háttérben minden bizonnyal presztízsszempontok és anyagi megfontolások, a királyi temetéssel, az évenként ismétlődő liturgikus cselekménnyel és a sír látogatásával kapcsolatos bevételek álltak.⁴³

Bár a források nem tudnak semmiféle somogyvári exhumálásról, mégis többen megkísérelték összekapcsolni a kettős temetésről szóló elképzelést a Legenda elbeszélésével, a holttest Váradra szállításának csodás történetével. Esze-

⁴⁰ SZUROMI Szabolcs: *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem a XII–XIII. században*. Budapest, 2002, 207–210.

⁴¹ SRH I. 469–470. Vö. KARÁCSONYI János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Budapest, 1922, 162.

⁴² Hasonló vita bontakozott ki 1134-ben a magdeburgi székeskáptalan és a helybeli premontrei monostor szerzetesei között arról, hová temessék a premontrei rend alapítóját, Szent Norbertet, aki szerzetes és egyben magdeburgi érsek volt. A vitát Lothar császár döntötte el a szerzetesek javára. Döntésében nyilván része volt annak, hogy Norbert rendtársai között kívánt nyugodni. SZUROMI: *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem...* (i. m.) 87–88.

⁴³ Vö. SOLYOSI László: Egyházi és világi (földesúri) mortuárium a 11–14. századi Magyarországon. *Századok* 121 (1987), 557–559; LÖVEI Pál: *Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria*. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához. Akadémiai doktori értekezés. I. Budapest, 2009, 388–392 („A sír mint egyházi bevételi forrás” című alfejezet).

rint a hívek a nagy nyári meleg és a hosszú út miatt haboztak a holttestet Váradra vinni. Okosabbnak látták a fehérvári egyház mellett dönteni. Egy fogadóhoz érve, a fáradságtól és a szomorúságtól elcsigázva elaludtak. Miután elnyomta őket az álom, a kocsi, amelyre a testet rakták, mindenféle állati vonóerő nélkül magától megindult Váradra a helyes úton. Ébredés után a hívek mindenfelé ke-resték, amíg meg nem találták a Várad felé magától futó szekeret. Látván, hogy a király testét isteni erő viszi ama helyre, ahová való temetkezését maga választotta, útjukat habozás nélkül Várad felé vették.⁴⁴

A kocsi-csoda szövegében semmiféle konkrét utalás nincsen a somogyvári temetésre, azaz alkalmatlan arra, hogy valamiképpen az itteni eltemetést bizonyítsa. Ezért több kimódolt magyarázat kísérelte meg összhangba hozni a történetet a somogyvári helyszínnel. Karácsonyi János például a kocsi-csodát istenítéletnek tekintette. Feltevése szerint a váradi püspök kérte meg arra II. Istvánt, hogy a király végakarátának megfelelően vitesse Váradra Szent László tetemét. Vita kerekedett a somogyiak és a váradi püspök között, és II. István istenítéletre bízta ennek eldöntését. Kihantoltatta a koporsót, és szekérre rakatta, hogy lás-sák, merre indul el a kocsi. A szekér Várad felé indult, így az istenítélet nyomán a somogyvári bencések kénytelenek voltak lemondani a királýsírról.⁴⁵

A kocsi-csoda története nem szolgált egyebet, mint annak az egyházjogi követelménynek a tudatosítását, amely szerint bárki végakarátát teljesíteni kell, semmi okkal, még a kánikula miatt sem lehet kitérni előle.⁴⁶

Miután nem találtunk valamire való választ arra, mikor miért és hogyan került volna a holttest Somogyvárról Váradra, vissza kell térnünk a többször említett pápai bullához. A megoldás ebben rejlik.⁴⁷

⁴⁴ SRH II. 522–523. A csoda teljes szövegét Kurcz Ágnes fordításában lásd *Árpád-kori legendák és intelmek*. A válogatás, a bevezető tanulmány, a jegyzetek és a szöveggondozás ÉRSZEGI Géza munkája. Budapest, 1983, 99–100.

⁴⁵ KARÁCSONYI: *Szent László...* (i. m.) 94–96. Vö. SÖTÉR István: *Francia–magyar művelődési kapcsolatok*. Budapest, 1941, 4; Uő: *Magyar–francia kapcsolatok*. Budapest, 1946, 13.

⁴⁶ SZUROMI: *A temetésre vonatkozó egyházfegyelem...* (i. m.) 49–51, 87–88.

⁴⁷ A bulla kritikai kiadása: DHA I. 352–353 (129. szám). A továbbiakban is az itt közölt szöveget használom, noha a szakirodalomban természetesen az 1992. évi kritikai kiadása előtt más közlésből idéztek. Az egyöntetűség szempontján kívül ez azért is megengedhető, mert a kiadások között lényegi eltérés nincsen.

A bullának a temetkezésre vonatkoztatott része egy igen hosszú, többszörösen összetett mondat: *Latisclaus si quidem bone memorie Ungarorum rex ad honorem Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli in memoriam sancti confessoris Aegydi Semichensem fundavit ecclesiam et eam per manum Odilonis felicitis memorie predecessoris vestri monasterio Beati Aegydi, cui auctore Deo presides, obtulit, ubi et eius corpus venerabile requiescit, hanc nimirum oblationem pro animarum salute perpetrata nos largiente Deo Apostolice Sedis auctoritate firmamus, cui vestrum Flauiane Vallis cenobium ab eodem sancto Aegydio in salarium datum agnoscitur.*⁴⁸

Fordításban a következőképpen hangzik: Minthogy László, a magyarok jó emlékü királya Isten, valamint Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, Szent Egyed hitvalló emlékére alapította a somogyi egyházat, és azt boldog emlékü elődöd, Odiló keze által felajánlotta Szent Egyed monostorának, melynek Isten segítségével az élén állsz, és ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik, ezt a lelkek üdvére tett felajánlást mi Isten meghagyásával és az Apostoli Szék tekintélyével megerősítjük, tudván, hogy Flavia-völgyi rendházatokat ugyanazon Szent Egyed adományozta az Apostoli Széknek.

Ennek az összetett mondatnak a lényegi eleme az a helyhatározói mellékmondat (*ubi et eius corpus venerabile requiescit*, azaz: „ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik”), amely egy bizonyos holttest nyugvóhelyét jelöli, és nyilvánvalóan egyértelműen kívánta azt meghatározni. A szövegben össze nem keverhetően két, temetkezésre alkalmas egyházi intézmény szerepel, továbbá három elhunyt személy: Szent László király, Odiló saint-gilles-i apát, valamint a két egyházi intézmény azonos védőszentje, Szent Egyed.

Kérdés tehát, hogy melyik helyszínre vonatkozik a helyhatározói mellékmondat, hol temették el azt a bizonyos holttestet, és ki volt ez a személy. Mátyás és Baumgarten olvasata szerint Szent László teste nyugodott Somogyvárott. Ők a holttest kifejezést a mondatban tőle igen távol említett László királlyal és a somogyi egyházzal kapcsolták össze. Ehhez azonban arra volt szükség, hogy bizonyos közbülső, „zavaró” elemeket kihagyjanak a mondatból.

⁴⁸ DHA I. 352. Itt jegyzem meg, hogy az idézetek a *requiescit* szóval véget érnek. A kiadásokban is itt pontot szoktak tenni, holott a következő rész szerves tartozéka az előbbinek.

Kipontozásos technikával szinte közvetlen kapcsolatot létesítettek a somogyi egyház és a mellékmondat között: *Latisclausus si quidem bone memorie Ungarorum rex ad honorem Dei et sanctorum apostolorum Petri et Pauli in memoriam sancti confessoris Aegydi Semichensem fundavit ecclesiam, ... ubi et eius corpus venerabile requiescit...*

Azaz magyarul: Minthogy László, a magyarok jó emlékű királya, Isten, valamint Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére, Szent Egyed hitvalló emlékére alapította a somogyi egyházat, ... ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik...

A mondatot megcsonkító idézők nagyvonalúan eltekintettek attól, hogy az *ubi* és *eius* szavakat a kihagyott részben említett Szent Egyed-monostorra és annak alapítójára vagy néhai apátjára vonatkoztassák. Azt sem vették figyelembe, hogy a helyhatározói mellékmondatot megelőzi egy másik mellékmondat, amelyben a pápa a bulla címzettjéhez, a Szent Egyed-monostor Hugó nevű apátjához szól, mondván: „a monostor, melynek Isten segítségével az élén állsz”. Ez a rész pedig vitathatatlanul a francia monostorra utal, tehát erre a helyszínre és erre a szentre kell vonatkoznia az „ahol az ő tisztelendő teste is nyugszik” mellékmondatnak. Mátyás és Baumgarten régi és újabb követői is ezzel az idézési technikával éltek. Egyedül Sörös Pongrác közölte a teljes szöveget, de tévesen más magyarázatot fűzött hozzá.⁴⁹

Az oklevél szövegének elemzése további érveket is ad a kezünkbe. A pápai bulla ugyanis a benne szereplő három személyt három különböző jelzővel illeti. László királyt jó emlékűnek, Odiló apátot boldog emlékűnek, Egyedet pedig szentnek írja, és Szent Egyed két fontos tevékenységéről is szót ejt. Egyfelől ő építtette a Flavia-völgyben a francia monostort, másfelől ő adta azt a Szentszék birtokába.⁵⁰ Ezen érdekem mellé került harmadik elemként, hogy ott is temették el, tisztelendő teste ott nyugszik. A *venerabile* jelző ugyanis nem illik sem világi,

⁴⁹ BÉKEFI: *A Balaton környékének egyházai...* (i. m.) 193 (4. jegyzet); SÖRÖS: *Az elenyészett benczés apátságok...* (i. m.) 151–152 (5. jegyzet). Korábbi gyakorlatával szakítva, legutóbb Bakay Kornél is megadta a teljes szöveget, de fordítására nem vállalkozott, és nézetét sem változtatta meg: BAKAY: *Somogyvár. Szent Egyed-monostor* (i. m.) 94–95. Vö. SOLYMOSI: *Egy tévedés nyomában* (i. m.) 169–170.

⁵⁰ Vö. J[acques] PYCKE: Gilles (Saint). In: *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique*. XX. t. Sous la direction de R[oger] AUBERT. Paris, 1984, 1352–1356. hasáb.

sem egyházi személy holttestére, de annál inkább egy szentnek, azaz jelen esetben Szent Egyednek a földi maradványaira.⁵¹

A mondat egyetlen helyes értelmezése az, hogy Szent Egyed nyugszik a francia monostorban, miként sírja ott ma is látható. A pápa azért idézte fel Szent Egyed tevékenységét és nyughelyét, hogy megerősítse a francia monostor fennhatóságát a somogyvári apátság felett, és kifejezze Szent Egyed és a két apátság, valamint a Szentszék szoros kapcsolatát. Erről és nem másról szól a bulla fontos mondata.⁵² Szent László királyt a váradi székesegyházban temették el, a somogyvári apátságban sohasem volt királysír.

A KULTUSZ KEZDETEI

A kultusz kialakulásáról találóak Gerics József (1931–2007) éppen Szent László kapcsán kifejtett gondolatai: „A szentként való tiszteletet a csodahit kialakulása általában meg szokta előzni, és a szentté avatáshoz megkívánt *fama sanctitatis*nak fontos elemét alkották a szentté avatandónak már előzetesen tulajdonított csodajelek. Éppen ezért a szentté avatás szorgalmazói már az eljárás megindításakor birtokában kellett, hogy legyenek olyan rendkívüli tettekről szóló híreknek is, amelyeket alkalmasnak tartottak a tiszteletben részesítendő személy szent voltának az alátámasztására. A szentként való elismertetés esélyei annál nagyobbak voltak, minél több és rendkívülibb cselekedetre vonatkozó hírt produkáltak. A szentté avatási eljárás egyik feladata volt azután az ilyen információk egyházi szempontból való hitelre méltóságának az elbírálása, megrostálásuk, a köztük való válogatás. A szentté avatás ténye természetesen még szélesebb körökben és most már hivatalosan terjesztette a kanonizált személy tiszteletét, és ilyen módon a neki tulajdonított csodák hírének meg is sok-

⁵¹ A számos példából néhányat idézünk Burchardus wormszi püspök XI. elején összeállított joggyűjteményétől III. Ince pápa 1215. évi okleveléig. *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. Ed. Jacques-Paul Migne. I–CCXXI. Parisiis 1844–1865, 140. köt. 558ab hasáb, 143. köt. 646c, 789a hasáb, 217. köt. 241a hasáb.

⁵² Koszta László módosított valamit korábbi nézetén, de nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy a királyt az általa alapított somogyvári monostorban temették el. Koszta László: Bencés szerzetesség egy korszakváltás határán. Egyházpolitikai viták a 11–12. század fordulóján. *Századok* 146 (2012), 294–300. Eredeti felfogása ugyanezzel a címmel jelent meg a bencésekről szóló tanulmánykötetben: *Örökség és küldetés* (i. m.) I. 78–82. Bírálataát lásd SOLYMOSI: Egy tévedés nyomában (i. m.) 170.

szorozhatta, de a tiszteletnek és a csodák hírének *nem* a szentté avatás szokott a kiindulópontja lenni. A szentté avatás rendszerint csak hivatalos elismertetése volt a bizonyos keretek között már meglevő kultusznak. Ebben a tekintetben maga a kisebb Legenda is eligazít, amikor világosan megkülönbözteti a László szentté avatása előtt és után keletkezett csodahíreket.⁵³

A szentként való elismertetés esélyei annál nagyobbak voltak, minél több rendkívüli cselekedetre vonatkozó hír terjedt el az adott személyről.

Szent Lászlót sokan ismerték: a főpapok, a főurak, azon egyházi intézmények papjai, szerzetesei, amelyeket ő alapított, vagy adománnyal gazdagított. Ennél szélesebb körben is ismert volt. Szabolcson 1092-ben ő elnökkölt az ország valamennyi világi előkelője, az egész papság és a nép tanúskodása mellett tartott zsinaton.⁵⁴ Halála után a jótéteményeit élvező egyházi intézmények liturgikus keretben, kötelező módon megemlékeztek róla, hogy biztosítsák a király túlvilági boldogulását. A vele harcoló katonák felidéztek harci élményeiket és benne a király szerepét, alkalomadtán meséltek róla, továbbadták emlékeiket. Az egyházi és világi előkelők az ország kormányzásában szerzett tapasztalataikat őrizték és vitték tovább. De mindebből az alapvetően egyedi élményanyagból az elhunyt uralkodó országos tisztelete aligha formálódott volna ki.

A kultusz kialakulásához szükséges alkalmas hely a váradi székesegyház volt, ahol a királysírnak meghatározó szerepe lett a kultusz kibontakozásában és továbbfejlődésében.⁵⁵ A temetés volt az első esemény, amely alkalmat adott arra, hogy a különböző élményekkel, tapasztalatokkal bíró személyek találkozzanak egymással.

⁵³ GERICS József: Krónikáink és a Szent László-legenda szövegkapcsolatai. In: *Középkori kútfontikus kérdései*. Szerk. HORVÁTH János – SZÉKELY György. Budapest, 1974, 128; újabb kiadásban: GERICS József: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban*. (METEM Könyvek, 9.) Budapest, 1995, 200.

⁵⁴ ZÁVODSZKY Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. (Függelék: A törvények szövege.) Budapest, 1904, 157. Vö. BOLLA Ilona: *A jogilag egységes jobbagyosztály kialakulása Magyarországon*. (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat, 100.) Budapest, 1983, 43.

⁵⁵ Vö. TÖRÖK József: Szent László a középkori magyarországi liturgiában. In: *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Szerk. MEZEY László. Budapest, 1980, 139; ERNŐ MAROSI: Der heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger. Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14–15. Jh. *Acta Historica Artium Hungariae* 33 (1987–1988), 215.

Pontosan nem tudjuk, hol halt meg László király.⁵⁶ A Legenda kocsi-cso-dájából ítélve biztosan mondhatjuk, hogy nem Váradon. De a temetés (*depositio*) 1095. július 29-én a váradi székesegyházban volt.⁵⁷

A távolságtól függően a holttest ideszállítása több-kevesebb napot vett igénybe. Útközben lovon vagy gyalog sokan csatlakoztak a látványos gyászmenethez, és Váradig kísérték a királyt utolsó útjára. A koporsó előtt feltehetően egy vagy több lovat vezettek, hogy a templomi szertartás során, amikor a gyászmisében elérkezik az adományok átadásának az ideje (*offertorium*), felajánlják őket az egyháznak.⁵⁸ Útközben sok mindenről beszélhettek, de leginkább az elhunyt uralkodóról. A váradi püspök és papság körmenettel vonult a közeledő gyászmenet elébe.⁵⁹

A székesegyházba messze nem fért be mindenki. Az egyetemes egyház régi gyakorlata szerint a koporsót a főoltár elé helyezték. Könnyen lehetséges, hogy a koporsóval együtt vitték a király ezüst csatakürtjét és bárdját a székesegyházba, és mindkettő ekkor lett annak tulajdona.⁶⁰ A csatakürt ottlétéről van kora újkori forrás.⁶¹ A nagy bárd birtoklásának az 1557-ben készült leltár mellett tárgyi

⁵⁶ KÁDÁR Tamás: Az Árpád-házi uralkodók. *Fons* 19 (2012), 75–76. Golso fia István pap misekönyvének 1363 előtt készült naptárában ugyan június 27-nél szerepel egy későbbi bejegyzés (*Ladislai Regis Vngarie in czolnpurch*), amelyből arra következtettek, hogy a király Zólyomban halt meg. Ez azonban nem bizonyítható. MOLLAY Károly: Középkori soproni naptárak. *Soproni Szemle* 16 (1962), 4. sz., 15–16. Erre az adatra épül az a megfogalmazás, hogy 1095. július 25-én (!) Zólyom várában halt meg a király. BALOGH: *Varadinum* (i. m.) II. 24. Mollay Károly nézetét nem fogadta el, és a misekönyv helynevéb Budával, pontosabban Óbudával azonosította ZOLNAY László: *Buda sacra – a szentek Budája*. In: Uő: *Az elátkozott Buda – Buda aranykora*. Budapest, 1982, 551–555. Ezúton is köszönöm Szentmártoni Szabó Gézának, hogy felhívta a figyelmemet ezekre az adatokra.

⁵⁷ A 14. századi váradi és zágrábi statútumok nem egységesek: július 29. hol a temetés (*depositio*), hol az elhalálozás (*obitus*) napjaként szerepel bennük. BUNYITAY: *A váradi káptalan...* (i. m.) 6, 8, 10, 60; *Documenta Trans.* (i. m.) 683, 684, 685, 706; Joannes Bapt. TKALČIĆ: *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*. II. *Zagrabiae* 1874, I, 3. Vö. SRH I. 203, 205, 209. A saint-gilles-i apátság 12. századi halottas könyvének bejegyzése, az 1524. évi váradi zsinati határozatok régi gyakorlatot őrző ünneplistája alapján egyértelmű, hogy ez a nap a temetés napja volt. WINZER: *S. Gilles* (i. m.) 376; JACZKÓ Sándor: A késő középkori hazai zsinati határozatok ünneplistái. In: *Arcana Tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*. Szerk. BÁRÁNY Attila – DRESKA Gábor – SZOVÁK Kornél. I–II. Budapest–Debrecen, 2014, I. 231–232; JACZKÓ Sándor: *A váradi egyház 1524. évi zsinati határozatai*. Budapest, 2016, 58–60, 230.

⁵⁸ A korábbi lovas temetkezés szokása helyébe lépett a ló felajánlása az egyháznak. SOLYMOSSI: *Egyházi és világi...* (i. m.) 554–555, 561.

⁵⁹ *Magyar Anjou legendárium* (i. m.) XLIV/20. kép.

⁶⁰ Vö. KARÁCSONYI: *Szent László...* (i. m.) 102.

⁶¹ KNAUS Nándor: Régi egyházi ékszerek. *Magyar Sion* I (1863), 711–712; PÓR Antal: A pozsonyi társas-káptalani egyház leltára 1605-ből. *Történelmi Tár*, 1885: 774. Vö. BALOGH: *Varadinum* (i. m.) II. 130, 134.

bizonyítéka is van.⁶² Nevezetesen a váradi káptalan 1291-ben készített nagyobbik pecsétnyomója, amelynek lenyomatain (6. kép) az uralkodó jobb kezében nem a szokásos jogar, hanem a bárd, Szent László attribútuma látható (7. kép).⁶³

6. kép: A váradi káptalan 1291-ben készített nagyobbik pecsétnyomójának lenyomata 1338-ból (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár 3171/1.)

⁶² MIKÓ Árpád – MOLNÁR Antal: A váradi középkori székesegyház kincstárának inventáriuma (1557). *Művészettörténeti Értesítő* 52 (2003), 305, 307, 317 (351. tétel). Ezúton is köszönöm Mikó Árpádnak, hogy az adatra felhívta a figyelmemet.

⁶³ BUNYITAY: *A váradi káptalan...* (i. m.) 23–24; Documenta Trans. (i. m.) 692–693. Vö. BALOGH: *Varadinum* (i. m.) I. 14–15. TAKÁCS Imre: *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest, 1992, 94–98. Az 1291-ben készült pecsétnyomó legjobb lenyomatát 1338-ból őrizte meg egy oklevél. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár 3171. A királyt ugyancsak bárdal ábrázolják a bázeli egykori karthauzi kolostor (ma Waisenhauskirche) üvegablakán, amely 1410 táján Kanizsai János esztergomi érsek megbízásából készült. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: Cs. Szabó László és a XV–XVI. századbeli magyar emlékek Bázelen (Szent László, Kanizsai János, Szegedi Kis István). *Irodalomismeret* 16 (2005), 4. sz., 27–29 (kép: 28).

7. kép: Szent László király képe a bázeli karthauzi templom üvegablakán. Készült Kanizsai János esztergomi érsek megbízásából 1410 körül (a felvétel Szentmártoni Szabó Géza tulajdona)

Az egyetemes egyház régi gyakorlata szerint a koporsót a főoltár elé tették, és megkezdődött a halotti szertartás (*officium defunctorum*), majd a holttest jelenlétében (*presente cadavere, presente corpore*) elmondták a gyászmisét, a gyászbeszédet, és végül a király tetemét a székesegyházban eltemették. A temetési szertartás minden bizonnyal a jelenlevők lakomájával ért véget.⁶⁴

⁶⁴ Karl Josef MERK: *Die messliturgische Totenehrung in der römischen Kirche. Zugleich ein Beitrag zum mittelalterlichen Opferwesen*. I. Teil. Stuttgart, 1926, 9–15, 90; Hans LENTZE: Begräbnis und Jahrtag im mittelalterlichen Wien. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (= ZRG) 67, Kan. Abt. 36 (1950), 329–330; Arnold ANGENENDT: Theologie und Liturgie des mittelalterlichen Toten-Memoria. In: *Memoria. Der geschichtliche Zeugenswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*. Hg. v. Karl SCHMID und Joachim WOLLASCH. (Münsterische Mittelalter-Schriften, 48.) München, 1984, 79–199, különösen 171–174, 185–187.

A temetés 7. és 30. vagy 9. és 40. napján is mondtak gyászmisét.⁶⁵ Ezeknél azonban sokkal fontosabb esemény volt a temetés évfordulója (*anniversarium*).⁶⁶ Az évfordulós napokon az általános liturgikus gyakorlat szerint az alapító király túlvilági boldogulásáért rendszeresen mutattak be gyászmisét, melyet szintén étkezés követett.⁶⁷ Az évfordulós mise alkalmával körmenetben felkeresték az elhunyt sírját, hogy ott elvégezzék az előírt szertartást (8. kép).⁶⁸

⁶⁵ SOLYMOSI: Egyházi és világi... (i. m.) 552–554.

⁶⁶ Az évfordulós megemlékezések első magyarországi írásos bizonyítéka Guden Szent László-kori adománylevelében olvasható. A végrendelkező úgy intézkedett, hogy a veszprémi Szent Mihály-székesegyháznak adott paloznaki javakból a kanonokok *refectionem per singulos annos habere*nt et *memoriam anime mee tenerent*. GUTHEIL Jenő: *Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárból (1002–1523)*. Kiadásra előkészítette KREDICS László. A kézirat kiadásának előkészítésében közreműködött ÉRSZEGI Géza és SOLYMOSI László. Szerk. HERMANN István. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából, 18.) Veszprém, 2007, 21; DHA I. 225–226. Az idézett részlet értelmezésére lásd SOLYMOSI: *Hozott-e törvényt...* (i. m.) 229–231.

⁶⁷ MERK: *Die messliturgische Totenehrung...* (i. m.) 101–102; LENTZE: *Begräbnis und Jahrtag...* (i. m.) 335–336, 350–351.

⁶⁸ A 12. század végi Pray-kódex szerint *in anniversariis mortuorum dum exeunt cum processione ad sepulchrum alicuius defuncti pulsantibus omnibus signis cantent hunc psalmum: Miserere mei deus*. Az Országos Széchényi Könyvtárban (= OSZK) őrzött kódex elérhető digitális formában: <https://mek.oszk.hu/12800/12855/html/index.html>; vonatkozó oldal: [hu_br_mnyi_0332.jpg](https://mek.oszk.hu/12800/12855/html/index.html#hu_br_mnyi_0332.jpg). Vö. Policarpus RADÓ: *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*. Primae partis editio revisa et aucta cui et toti adlaboravit Ladislaus MEZEY. Budapest, 1973, 75.

Anima ei & aie omnium fidelium defunctorum hic ut ubique
 quiescentium in xpi nomine requiescant in pace. *A. o. es.*
R. S. ibona suscepimus. Sicut egressus. Dñi redeunt ad ecclesiam cantent.
Miserere mei dñs. Requiem eternam d. Dele dñe iniquit. m.
k. r. t. . xpl. k. r. t. P. at nñ. et ne nos. A. porta inferi.
Exauditor omnium dñs. exaudi nrorum fletum uocem & tribue
 infirmitatibus nris perpetua sospitacione. ut dum dignat
 gemitum nri laboris suscepis. tua nos semp misericordia consolaris. *P.*
Fidelium dñs omnium. Cum exeunt obuiam alicui defuncti.
 cum processione. dicant hos psalmos. scilicet istos.
Miserere mei dñs. *P. dñs in nomine. P. Miserere mei dñs m. m. dñs miserere.*
P. dñs in adiutor. P. Ad dñm. e. t. Quib' finit in capiat sacerdos. R.
S. ub uenit scilicet dñs. Cum uersa. Et aspergat corp' aqua benedicta.
& incensetur incenso. finito u. R. dicatur.
Ik. r. t. . x. p. t. k. r. t. *P. ater noster. V. A. porta inferi. Dñs uobisc.*
inclina domine aure tuam ad preces nras. P. dñm nrm.
dñm portet corp' ad ecclesiam cantando. R. Libera me domine. cu' uis.
Et pulsant omnia signa. Post ea dicat sacerdos. versum.
V. A. porta inferi. Dñs uobisc. Omnes semp dñs cui numq' sine spe.
S. femina erit. h. o. dicat. O dñe p. tua pietate. m.
In amissarum mortuorum dum exeunt cu' processione ad sepulchrum
 alicui defuncti. pulsantibus omnibus signis cantent hunc psalmum.
Miserere mei dñs. f. m. Sequat. R. Libera me dñe. Cu' uis. k. r. t. . x. t.
P. ater nñ. V. A. porta inferi. Dñs uobiscum. o. r. a. t. i. o.
Pro recordacionis affectu fratres karissimi. comemoracione
 faciamus cari nri. quem de temptacionibus huius seculi
 assumptus. obsecramus misericordiam dei nri. ut ipse dignetur
 ei tribuere placidam & quietam mansionem. & remittat
 omnes lubricas temeritatis offensas. ut concessa uenia
 plene indulgentie quicquid in hoc seculo pro peccato
 deliquit. totum in ineffabili pietate ac benignitate sua de
 leat & abstergat. Quia ipse preare dignetur. q. o. p. . z. f.
 Dñs uobiscum. Requiescant in pace. *A. o. Deinde p.*
his qui in cimiterio requiescant. dicant psalmum
audia anima mea. d. P. at nñ. V. A. porta inferi. Dñs uobiscum.
Dñs in cuius miseratione. Dñs uobiscum. Requiescant in pace. *am.*

Minden év július 29-én az évfordulás misén és a sírhoz kapcsolódó szertartáson nemcsak a székesegyház papsága vett részt, hanem Várad lakói, a környékeliek és mások is. A hívők a többi ünnepnapon és egyéb alkalmakkor is felkereshették a sírt, amely rövid idő alatt zarándokhellyé vált. A sírt az ünnepeken égő gyertyával ékesítették.⁶⁹

A király túlvilági boldogulását szolgáló liturgikus cselekmény, a róla való megemlékezés nem csupán a szavak szintjén valósult meg, hanem szorosan kötődött a földi maradványokat őrző sírhoz is. Erre másutt nem volt mód. Ezért lett Szent László kultuszának központja a váradi székesegyház, nem pedig a zágrábi székesegyház vagy éppen a somogyvári monostor, noha alapítójuk szintén ő volt, és az évfordulás gyászmisét itt is megtartották, akárcsak Saint-Gilles-ben, ahol a halottaskönyv szerint Szent László király mellett Péterről, a somogyvári monostor első apátjáról és a Somogyvárothoz zarándokként megforduló III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelemről is megemlékeztek.⁷⁰

Jól mutatja Várad fontosságát a Legenda is. Fehérvár futólagos említése mellett Váradon kívül egyetlen magyarországi település sincsen benne megnevezve. A csodás események többsége is Váradhoz kötődik. A székesegyházban imádkozott éjjel a király, amikor az őt megleső szolgáló (*cubicularius*) szerint csodás módon a levegőbe emelkedett (*levitatio*).⁷¹ A kocsi-csoda Váradra vezette a temetési menetet. A többi csoda a váradi temetéskor vagy később a sírnál történt.

A király szentségének a híre (*fama sanctitatis ipsius audita*) a sírhoz vonzotta a gyógyulásért könyörgő híveket.⁷² Mint láttuk, Valter váradi püspök 1130 táján a királysírt vonta be istenítélet jellegű ítélezésébe.⁷³ Rajtuk kívül a Legenda

⁶⁹ Joachim lovag és felesége, Anglia asszony 1199-ben végrendeletileg gondoskodtak arról, hogy az ünnepnapokon sírjuk fölé kárpit kerüljön, és legyen elég viasz, sőt ilyenkor egy asszonynak a sírnál kellett állnia. *Veszprém Város Okmánytára*. Pótkötet. *Supplementum ad Monumenta civitatis Veszprimiensis (1000–1526)*. Összeállította ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSSI László. Szerk. HERMANN István, a szerkesztésben közreműködött KARLINSZKY Balázs, PETRIK Iván. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából, 20.) Veszprém, 2010, 58, 59. Kanizsai Dorottya 1525-ben végrendeletében sírja fölé két kárpitot adományozott, hogy ne legyen fedetlen, és két réz gyertyatartó vásárlásáról intézkedett, hogy sírjánál gyertyákkal világítsanak. KELÉNYI Borbála: *Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek (1440–1526)*. PhD-értekezés, kézirat. Budapest, 2016, 79, 176–177.

⁷⁰ WINZER: S. Gilles (i. m.) 170 (Péter), 199 (Boleszló), 376 (László).

⁷¹ SRH II. 519–520.

⁷² SRH II. 522–524. Az idézett latin részlet az 524. oldalon.

⁷³ SRH II. 524–525.

a király életéből egyetlen csodás történetet örökített meg, amely nem kapcsolódott konkrét helyhez, nevezetesen azt, amikor a király sajátos módon gondoskodott éhező seregének ellátásáról.⁷⁴ Nem kétséges, hogy a Legenda ősváltozatát a szentté avatás előtt Váradon írták.⁷⁵ Ott is egészítették ki az 1192-ben és nem sokkal utána a sírnál történt csodás eseményekkel.⁷⁶

Érthető, hogy a kultusz kibontakozása és alakulása elválaszthatatlanul összeforrott a földi maradványokat rejtő sírral és a székesegyház papjaival, akiknek kötelességük és érdekük volt a kiemelkedő személyiség emlékének fenntartása és ápolása.

Különféle külső körülmények is befolyásolták, erősítették a kultusz alakulását, mint például az első, a második és a harmadik keresztes hadjárat seregeinek magyarországi átvonulása.⁷⁷

A szentté avatáshoz vezető és egyre erősödő folyamatról forráshiány miatt keveset tudunk.⁷⁸ Mindössze néhány adat idézhető fel. Már említettem, hogy Gallus Anonymus, III. Boleszló lengyel fejedelem történetírója valamikor 1110 táján urával együtt Magyarországon járt.⁷⁹ Nem kétséges, hogy a királyi udvarban és másutt hallotta Szent Lászlóról azt a fontos vélekedést, amelyet méltónak ítélt arra, hogy gesztájában feljegyezze: „Mondják, soha nem volt Magyarországnak ilyen királya, és a földje sem volt oly termékeny utána.”⁸⁰

⁷⁴ SRH II. 520.

⁷⁵ SRH II. 513. (Bartonek Emma megállapítása).

⁷⁶ SRH II. 525–527. Ezt a részt találóan a Legendához csatolt miraculum-fejezetnek nevezi MEZEY László: *Athleta Patriae. A korai László-irodalom kialakulása*. In: *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Szerk. MEZEY László. Budapest, 1980, 40.

⁷⁷ KLANICZAY: *Az uralkodók szentsége...* (i. m.) 163–165.

⁷⁸ KERNY: László király szentté avatása... (i. m.) 175–178; KLANICZAY Gábor: A Szent László-kultusz kialakulása. In: Uő et al.: *Nagyvárad és Bihar a korai középkorban*. (Tanulmányok Biharország történetéről, 1.) Nagyvárad, 2014 (= Nagyvárad és Bihar), 12–16. Kerny Terézia minden tiszteletet megérdemlő és a további kutatásokat befolyásoló munkássága több forrást vett fel, mint ami elfogadható. Néhány torlendő közülük. Így Könyves Kálmán király nem vésetett pénzei hátlapjára *Ladislaus* feliratot. II. Géza király 1158. évi oklevelében László király neve mellett a *pius* jelző nem bír különösebb jelentőséggel, hiszen ugyanez az oklevél II. (Vak) Bélát a piissimus jelzővel illette. Mindezeket túl ráadásul az oklevél hamis. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. I. (1001–1270). Szerk. SZENTPÉTERY Imre. Budapest, 1923–1930 (= Reg. Arp.), 93. szám.

⁷⁹ BAGI: *Gallus Anonymus...* (i. m.) 38–39, 43, 221.

⁸⁰ *Dicunt talem numquam regem Ungariam habuisse, neque terram iam post eum fructuosam sic fuisse. Gesta principum Polonorum* (i. m.) 96.

Itt nem egyszerűen arról volt szó, hogy a föld termékenységét összekapcsolták a nemrég elhunyt uralkodó személyével. A természeti jelenségeket ugyanis isteni megnyilvánulásnak tekintették.⁸¹ Isteni közreműködésről van szó: az ország Szent László földi érdemeinek égi elismerése okán lett termékeny, különösen, hogy Gallus Anonymus előzőleg éppen az uralkodó túlárado kegyességét (*pietas*) emelte ki.⁸² A király érdemei váltották ki az isteni megnyilatkozást Valter püspök említett ítélezésében is, amikor a főpap a vita tárgyát képező ezüsttálat Szent László sírjára helyezte. A Legenda szerint a püspök azért folyamodott ehhez az eljáráshoz, mert a legteljesebb mértékben hitt abban, hogy a király érdemei kiváltják az isteni megnyilatkozást.⁸³

Természetesen ez a felfogás nem csupán Szent László esetében érhető tetten. A budai káptalan egyházában 1211-ben birtokügyben tüzesvas-próbát tartottak. Ez alkalommal Szent Péternek, a budai egyház védőszentjének érdemei által (*per merita beati Petri principis apostolorum*) nyilvánult meg az igazság (*iustitia*), és lett a pannonhalmi apátság a per nyertese.⁸⁴

Hogy a kultusz Valter püspök idejében alapvetően a váradi egyház belügye volt, jól mutatja Felicián esztergomi érsek ítélezése a Váradon tartott zsinaton. Az érsek döntése nyomán a zágrábi székesegyház birtokügyében 1134-ben a váradi székesegyház oltáránál (*super sacrum Waradiensis ecclesie*) tett esküt a váradi kanonokok jelenlétében a zágrábi egyház három nemesebb (*nobilior*) embere.⁸⁵ Ennek alapján a zágrábi püspökség lett a per nyertese. Valter püspök ítélezésével

⁸¹ VESZPRÉMY László: Az investitúra harcok királyképe német földön és Magyarországon. (László és Salamon propagandája és annak utóélete). *Arrabona* 46 (2008), I. sz., 43. Vö. Georg SCHEIBELREITER: Der Regierungsantritt des römisch-deutschen Königs (1056–1138). *MIÖG* 81 (1973), 23–24; Peter BROWN: A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben. Budapest, 1993, 119. Tartózkodóbb álláspontot képvisel GERICS: Krónikáink... (i. m.) 129–131; újabb kiadásban: Uő: *Egyház, állam és gondolkodás...* (i. m.) 200–203; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. *Magyar Könyvszemle* 117 (2001), 26–28; KLANICZAY Gábor: Szent László „csodás” tettei krónikáinkban. *Magyar Könyvszemle* 117 (2001), 402–404; Uő: A Szent László-kultusz kialakulása (i. m.) 12.

⁸² Az urával szemben elfogult Gallus Anonymus Szent László trónra lépéséről azt írta, hogy Boleszló *in sede Wladislauum, sicut eminentem corpore, sic affluentem pietate collocavit. Gesta principum Polonorum* (i. m.) 96.

⁸³ A Legenda szövege szerint a püspök *de meritis beati regis certissime confidens per sententiam iudicariam decrevit*. SRH II. 525.

⁸⁴ A *pannonhalmi Szent-Benedek-rend története*. I. Szerk. ERDÉLYI László. Budapest, 1902, 621. Vö. uo. 621–623.

⁸⁵ CAH 45–46 (14. szám). Aligha kétséges, hogy a Szűz Mária tiszteletére emelt főoltárnál volt az eskü. BALOGH: *Varadinum* (i. m.) II. 22.

szemben Szent László sírjának itt nem volt semmi része a peres eljárásban, noha a 13. század elején több alkalommal itt tettek esküt.⁸⁶ Az 1134. évi oklevél ugyan rögzítette, hogy László király az isteni kegyelem sugallatára (*divina gratia inspirante*) alapította meg a zágrábi püspökséget, továbbá szokatlan és megkülönböztetett módon a *nobilissimus* jelzővel illette az uralkodót, de hallgatott arról, hogy az ítékezésben bármilyen módon közreműködött volna.

Az esküt rögzítő 1134. évi ítéletlevél alapján feltételezhető, hogy Valter püspök ítélezését is egykorúan feljegyezték, valamilyen formában megörökítették.⁸⁷ Az elbeszélés olyan elemeket tartalmaz, mint például a püspöknek parancsot adó király (II. István) és apjának (Könyves Kálmán) megnevezése, ami valamilyen jogbiztosító iratra vall.⁸⁸ Akárhogy volt is, abban aligha kételkedhetünk, hogy a fontosabbnak ítélt csodás eseményeket egykorúan vagy közel egykorúan leírták, s nem bízták a múltékonynak tartott emlékezetre.⁸⁹

A hit az isteni közreműködésben már a temetéskori első csoda alkalmával megmutatkozott. Egy vétkes a sírnál leborulva a király irgalmasságához könyörgött a gyógyulásáért. Csodás gyógyulását a legendaíró azzal magyarázta, hogy Isten a szentté avatáshoz szükséges eljárást szem előtt tartva (*necessarium itaque deus beatificandi modum observans*) megajándékozta Szent Lászlót azzal, hogy mindenkinek, aki hozzá fohászkodik, isteni segítséget adjon.⁹⁰ Ez a megfogalmazás egyértelművé tette, hogy a kultusz célja a király szentté avatása volt, és ehhez Isten közreműködése biztosította a szükséges csodákat.

⁸⁶ A *Váradí Jegyzőkönyv*ben 16 alkalommal szerepel eskü, ezek közül hétszer a sírnál (*super sepulchrum sancti Ladislai regis*), egyszer pedig a sírnál és az ereklyéknél (*super sepulchrum et reliquias sancti regis Ladislai*) kellett az esküt letenni. Ezeket az esküket 1216 és 1235 között tették le. *Regestrum Varadinense ex aminum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a. 1550 illustratum sumptibusque capituli Varadinensis lat. rit. Curis et laboribus Joannis KARÁCSONYI et Samuelis BOROVSKY.* Budapest, 1903 (= Reg. Varad.), 161, 166, 229, 230, 315, 340, 356, 387. szám. A forrás digitális elérhetősége: *Váradí Jegyzőkönyv – Regestrum Varadinense – The Varad Register (1208–1235).* Szerk. SOLYMOSI László – SZOVÁK Kornél. A szövegkiadás SZOVÁK Kornél munkája. CD-ROM. Budapest, 2009.

⁸⁷ Ez a feljegyzés döntően azért nem maradt ránk, mert megőrzése feleslegessé vált, mihelyt szövege a *Legenda* része lett.

⁸⁸ *Rex itaque Stephanus, Colomanni filius hanc causam Walthero, Waradiensi episcopo legitimo fine terminandam commisit, qui de meritis beati regis certissime confidens, per sententiam iudiciariam decrevit.* SRH II. 524–525.

⁸⁹ A váradi középkori írásbeliségről összefoglalóan lásd SZOVÁK Kornél: A váradi írásbeliség hagyományai. In: Nagyvárad és Bihar (i. m.) 129–146.

⁹⁰ SRH II. 524.

Mivel a váradi papi közösség is tudta, mi kell a szentté avatáshoz, elkészítették a szükséges életrajzot (*vita*).⁹¹ Ennek első része Szent László érényekben gazdag tevékenységét mutatta be, szinte csodák nélkül, hiszen mindössze két rendkívüli eseményt tartalmazott (az ima közbeni felemelkedést és az éhező sereg ellátását), míg második része a király halála utáni (*post mortem*) csodajeleket vette számba.⁹²

A kultuszt ápoló és tápláló váradi székesegyház püspöke és papsága végül érte III. Béla királynál, Jób esztergomi érseknél és a többi főpapnál, hogy megtegyék a szükséges lépéseket a szentté avatás ügyében. A királyi udvar támogatta az elképzelést.⁹³ A keresztény uralkodó magától értetődően a kezdeményezés élére állt.

A KIRÁLY SZENTTÉ AVATÁSA

A 12. század második felében formálódott ki az az eljárás, amely századokra meghatározta a szentté avatás menetét. A létező gyakorlat szerint ennek három eleme volt. Először az érdekeltek kérvényben (*petitio*) kérték a pápától a kívánt személy szentté avatását. A kérvényhez csatolták az illető életrajzát (*vita*). Ezután következett a pápa vagy megbízottai vizsgálata (*informatio*) arról, hogy a javasolt személy valóban érdemes-e rá, hogy felvegyék a szentek közé. Végül a vizsgálódás

⁹¹ A követelményeket III. Ince pápa 1199-ben egy cremonai kereskedő szentté avatásáról szóló oklevelében a következőképpen fogalmazta meg: *Licet autem iuxta testimonium Ueritatis sola finalis perseverantia exigatur ad sanctitatem anime in ecclesia triumphanti – quoniam, qui perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit –, duo tamen, virtus videlicet morum et virtus signorum, opera scilicet pietatis in vita et miraculorum signa post mortem, ut quis reputetur sanctus in militanti ecclesia, requiruntur. Die Register Innocenz' III. 1. Bd. 1. Pontifikatsjahr, 1198/99: Texte. Bearbeitet v. Othmar HAGENEDER und Anton HAIDACHER (= Reg. Inn.). (Publikationen der Abteilung für historische Studien des Österreichischen Kulturinstituts in Rom, 11/1.) Graz–Köln, 1964, 762 (528. szám). Idézi: ERDŐ Péter: Szent Erzsébet kanonizációs eljárása és a korabeli egyházjog. *Történelmi Szemle* 58 (2016), 21 (121. jegyzet); újabb kiadásban: Uő: *Jog az egyház hagyományában és életében*. Budapest, 2016, 452. A pápai oklevél befejező része tömören fejezi ki a lényegét: *Cum hec omnia tam de virtute morum quam virtute signorum ad favorem petitionis [...] concurrere videremus [...] ipsum sanctorum cathalogo duximus ascribendum*. Reg. Inn. 1. 764 (528. szám). Ezek az elvárások szinte kizárták, hogy a Krónikában leírt „csodás” történetek belekerüljenek az életrajzba.*

⁹² GERICS: *Krónikáink...* (i. m.) 128; újabb kiadásban: Uő: *Egyház, állam és gondolkodás...* (i. m.) 200. A király érényeire lásd SRH II. 518–519. Vö. GERICS: *Krónikáink...* (i. m.) 118–124; újabb kiadásban: Uő: *Egyház, állam és gondolkodás...* (i. m.) 190–196.

⁹³ Nincsen semmi alapja annak a nézetnek, amely szerint a szentté avatás III. Béla király uralmának törvényesítését szolgálta volna. KRISTÓ Gyula: Szent László királyra emlékezve. *Vigilia* 57 (1992), 345. Csaknem két évtizedes uralkodás után a királynak erre aligha volt szüksége. Vö. TÖRÖK József: *A magyar föld szentjei*. Debrecen, 1991, 70–71; KLANICZAY Gábor: Szent László kultusza a 12–14. században. In: *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére*. Szerk. KLANICZAY Gábor – NAGY Balázs. Budapest, 1999, 366–367.

pozitív eredményének ünnepélyes nyilvánosságra hozatala (*promulgatio*) zárta le az eljárást.⁹⁴ Többnyire pápai oklevél (*litterae*), a 15. század közepétől pápai bulla tette közzé, hogy az illetőt beírták a szentek katalógusába.⁹⁵ Vannak olyan esetek, amelyek forrásanyaga hiányos, az eljárás minden eleme nem adatolható. Közéjük tartozik Szent László magyar király (1077–1095) kanonizációja is.⁹⁶

Szent László szentté avatásáról a Legenda mint befejezett tényről tudósít: 1192-ben testét dicsőségesen szentté avatták.⁹⁷ A 12. század végi Pray-kódex kalendáriumában a szentté avatás következményeképpen június 27. a király földi maradványainak exhumálása (*elevatio*) ünnepnapjaként szerepel.⁹⁸ Ugyancsak ezzel az eseménnyel függ össze, hogy a *Várad i jegyzőkönyv* 34 év múltán fontos részletet örökített meg. Dénes mesterember (*artificex*) nyitotta fel az exhumálás alkalmával Szent László király sírját, és ezért III. Béla király felszabadította: leszármazottaival együtt örökös szabadsággal jutalmazta meg. Ezt a nem érdektelen információt azért jegyezték fel, mert a nevezetes Dénes mester fia 1226-ban végrendelkezett: a Bihar megyei Besenyő település egyházára hagyta meghatározott feladatra rendelt szolgáját.⁹⁹

⁹⁴ Renate KLAUSER: Zur Entwicklung des Heiligsprechungsverfahrens bis zum 13. Jahrhundert. ZRG 71, Kan. Abt. 40 (1954), 85–101, különösen 91–96. Vö. Stephan KUTTNER: La réserve papale du droit de canonisation. *Revue historique de droit français et étranger*, IVe série, 17 (1938), 172–228, különösen 204–212; André VAUCHEZ: *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Âge d'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques*. (Bibliothèque des Écoles françaises d'At-hènes et de Rome, 241.) Rome, 1981, 25–67.

⁹⁵ Otfried KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung. Die päpstlichen Kanonisationen vom Mittelalter bis zur Reformation*. Ein Handbuch. (Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wap-penkunde, Beiheft 9) Köln–Weimar–Wien, 2005, 2, 1033–1036.

⁹⁶ KUTTNER: La réserve papale... (i. m.) 174–175 (5. jegyzet), 182 (3. jegyzet), 205 (1. jegyzet); KLA-NICZAY: *Holy Rulers...* (i. m.) 185–186; KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung* (i. m.) 208 (225. jegy-zet). Vö. KLÁNICZAY: *Az uralkodók szentsége...* (i. m.) 162.

⁹⁷ *Dum igitur auctor universe creature hunc sanctum regem divine virtutis consortem esse tantis miracu-lis declarasset, anno domini millesimo centesimo nonagesimo secundo sanctum corpus eius gloriose est canonizatum*. SRH II. 525.

⁹⁸ A kódex naptárában június 27-hez írták: *Eleuacio S. Ladizlay regis* (hu_b1_mnyi_0070.jpg). A máso-dik húsévmtutató táblán a MCXCII évszám mellett a margón *Eleuacio S. Ladizlay* olvasható (hu_b1_mnyi_0070.jpg; hu_b1_mnyi_0083.jpg). Vö. RADÓ: *Libri liturgici...* (i. m.) 44, 49; SRH I. 121.

⁹⁹ *Tecus, filius Dionysii artificis, qui aperuit in elevatione sepulchrum Sancti Ladislai regis et a gloriossi-mo rege Bela dato pro eo artifice perpetua libertate donatus est cum omni generatione ab eo successura, sentiens dissolutionem sui corporis imminere, quandam servum suum, nomine Vrug, constituit dusnicum exequialem*. Reg. Varad. 352. szám.

A szentté avatás körülményeiről részletesebb, bár korántsem egykorú beszámolót olvashatunk Spalatói Tamás (1200/1–1268) művében.¹⁰⁰ A spalatói főesperes az ókori Salona és a középkori Spalató (Split) város főpapjainak kívánt emléket állítani 1266-ban befejezett történeti munkájában. Ebben Perugiai Bernát spalatói érsek (1200–1217) tevékenységének bemutatását a következő mondatokkal vezette be: „Ebben az időben a felséges férfiú, Béla, Magyarország királya elküldte bizalmas jegyzőit az Apostoli Székhez, és azt kérte Ince pápa úrtól, parancsolja meg, hogy boldog László király maradványait exhumálják, és illőbb helyen helyezték el, továbbá rendelje el, hogy őt a szentek sorába iktassák. Kérésével egyetértett a pápa, és elküldött egy főtisztelendő férfiút, Gregorius de Crescentio bíborost, hogy a király akaratának illő módon tegyen eleget. Ekkor a bíboros, elvállalva az apostoli követséget, átkelt a tengeren, Dalmácia vidékére jött, és Trauban kötött ki. Mivel a tél zordsága még fenyegetett, az egész nagyböjt idején ugyanott akart maradni. Volt a kíséretében egy klerikus, a káplánja, név szerint Bernát, Toscana tartományból, Perugia volt a hazája, egy tudós és ékeesszóló férfiú, magas termettel. Mivel őt gyakran küldték Magyarországra, ismert volt Béla király előtt, és olyannyira elnyerte az uralkodó és sok előkelő meg főpap kegyét, hogy a király maga bízta rá fiát, Imrét, hogy nevelje és oktassa. Midőn tehát a Magyarországra érkezett követ eleget tett követi megbízatásának, visszatért hazájába.”¹⁰¹

¹⁰⁰ Az itt nem tárgyalt késő középkori hazai forrás értelmezésére lásd KERTÉSZ Balázs: Megjegyzések Szent László kanonizációjához. Laskai Osvát második Szent László-sermójának forrásproblémája. *Magyar Könyvszemle* 122 (2006), 297–314; KLANICZAY: A Szent László-kultusz kialakulása (i. m.) 18–20.

¹⁰¹ *Eo tempore illustris vir Bela Hungarie rex, missis apochrisariis ad apostolicam sedem, supplicavit domino pape Innocentio, ut iuberet reliquias beati Vladislavi regis sublevare et in loco decentiori componi ac ipsum in sanctorum cathalogo decerneret ascribendum. Cuius petitioni summus pontifex annuit et misit quendam virum reverendissimum Gregorium de Crescentio cardinalem, ut voluntati regie satisfaceret concederet. Tunc cardinalis apostolica legatione suscepta transfretavit et venit in partes Dalmatie applicuitque Tragurium. Et quia yemis adhuc asperitas imminebat, voluit ibidem per totam quadragessimam comorari. Erat autem in comitatu eius clericus quidam capellanus ipsius, Bernardus nomine, de provincia Tuscie, patria Perusinus, vir litteratus et eloquens, statura procerrus. Hic quia frequenter in Hungariam fuerat missus, notus erat effectus regi Bele gratiamque ipsius et multorum principum et prelatorum Hungarie habebat, ita ut rex ipse filium suum Henricum ei nutriendum traderet et docendum. Cum ergo legatus in Hungariam prefectus legationis sue peregisset officium, ad propria reversus est. Thomae archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum. Latin text by Olga PERIĆ. Edited, translated and annotated by Dalmir KARBIĆ, Mirjkana Matijević SOKOL and James Ross SWEENEY. (Central European Medieval Texts, 4.) Budapest – New York, 2006, 134–136 (cap. 23). Magyar fordításához vö. HORVÁTH János: A Gellért-legendák keletkezése és kora. In: *Középkori kútforrások kritikái* (i. m.) 158.*

A kutatás már régóta felhívta a figyelmet Spalatói Tamás tévedéseire.¹⁰² Mindezenelőtt arra, hogy úgy szerepelteti III. Ince pápát (1198–1216), mint akinek része lett volna a szentté avatásban. A két évvel korábban elhalálozott III. Béla (1172–1196) természetesen nem fordulhatott kérrsel III. Ince pápához (9. kép).

9. kép: III. Ince pápa képe. Alakos iniciálé az 1203. évi pápai regisztrumkötetből (Archivio Apostolico Vaticano, Reg. Vat. 5. fol. 49v)

¹⁰² *Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Sclavonicarum*. Cura et studio Iohannis Georgii SCHWANDTNERI. III. Bibliopolae Vindobonensis 1748, 567–568.

A tévedés magyarázata, de nem mentsége, hogy Spalatói Tamás az idézett részlet előtt közvetlenül arról írt, hogy Miklós zárai választott érseket III. Ince pápa fosztotta meg főpapi méltóságától.¹⁰³ A tévedést javították is, III. Ince helyett automatikusan az őt megelőző III. Celesztin pápához (1191–1198) kapcsolták a magyar király szentté avatását (10. kép).¹⁰⁴ Logikus a korrekció, de – mint látni fogjuk – nem ilyen egyszerű a megoldás.

10. kép: III. Celesztin pápa és VI. Henrik. Császárkoronázás 1191-ben Rómában. Részlet (Petrus de Ebulo: *Liber ad honorem Augusti sive de rebus Siculis*. Burgerbibliothek Bern, Cod. 120. II. fol. 105')

¹⁰³ *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia...* (i. m.) 134.

¹⁰⁴ BUNYITAY Vincze: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. I–III. Nagyvárad, 1883–1884. IV. Debrecen, 1935 (utánnnyomás: Nagyvárad, 1999–2002), I. 82; KARÁCSONYI: *Szent László...* (i. m.) 100.

Spalatói Tamás nemcsak a pápa, hanem a pápai legátus nevét illetően is tévedett. A római nemesi családból származó Gergely (*Gregorius de Crescentio*) pápai követ ugyan valóban létezett, sőt két rokon bíboros is ugyanezt a nevet viselte. Római címtemplomaik alapján jól megkülönböztethetők egymástól. Közülük az idősebbik járt Magyarországon, de ő is csak III. Béla halála után.¹⁰⁵

III. Béla uralkodása alatt két pápai legátus kereste fel Magyarországot.¹⁰⁶ Egyikük, Theobaldus püspök-bíboros III. Orbán pápa (1185–1187) követeként 1186 végén vagy 1187 elején járt itt. Tevékenységét a pannonhalmi konvent, illetve a veszprémi káptalan számára kiadott keltezetlen oklevele tanúsítja.¹⁰⁷ A másik pápai legátus Gergely szerpap-bíboros (*Gregorius de Sancto Apostolo, Dei gratia Sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis*) volt. Ő valóban kapcsolatba hozható Szent László király szentté avatásával.

Spalatói Tamás a pápai követ keresztnévét kétséggkívül eltalálta. De ne legyünk igazságtalanok! Kutatási lehetőségei messze kisebbek voltak, mint a kései utódokéi.

Bármennyire is meglepő, a Bolognában tanult, művelt spalatói főesperes nem volt teljesen tisztában a szentté avatási eljárással. A 12. század második felében létező gyakorlat szerint a földi maradványok exhumálása nem része, hanem rendszerint következménye volt a szentté avatásnak, amely a közzétételt követően valósult

¹⁰⁵ Werner MALECZEK: *Papst und Kardinalskolleg von 1191 bis 1216. Die Kardinäle unter Coelestin III. und Innocenz III.* (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom, I/6.) Wien, 1984, 90–92, 183–184; Uő: Zwischen lokaler Verankerung und universalem Horizont. Das Kardinalskollegium unter Innocenz III. In: *Innocenzo III – Urbs et Orbis. Atti del Congresso Internazionale, Roma 9-15 settembre 1998.* A cura di Andrea SOMMERLECHNER. (Nuovi Studi Storici, 55. / Miscellanea della Società romana di storia patria, 44.) Roma, 2003, 134 (8. szám), 159–160 (26. szám). Vö. BARABÁS GÁBOR: Gregorius de Crescentio bíboros élete és magyarországi legációi. In: *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században.* Szerk. Kiss Gergely. (DeLegatOnline Könyvek, 1.) Pécs, 2019, 93–115. Köszönöm a szerzőnek, hogy írását még évekkel megjelenése előtt rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁰⁶ Barabás Gábor szerint János prestei püspök-bíboros 1190-ben volt legátus Magyarországon. BARABÁS GÁBOR: *A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét.* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi, 5.) Pécs, 2015, 18. Ez azonban a hivatkozott forrásmű (MALECZEK: *Papst und Kardinalskolleg...* [i. m.] 70–71) alapján nem felel meg a valóságnak. János püspök jóval korábban, 1164-ben járt Magyarországon.

¹⁰⁷ Stephan WEISS: *Die Urkunden der päpstlichen Legaten von Leo IX. bis Coelestin III. (1049–1198).* (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters, Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, 13.) Köln–Weimar–Wien, 1995, 288.

meg előbb vagy utóbb.¹⁰⁸ Spalatói Tamásnál fordított a sorrend: megfogalmazása szerint a király előbb az exhumálásra, majd a szentté avatásra kérte a pápát. Abban viszont nem tévedett, hogy az eljárásban a pápai legátus is részt vett.

Nos, mit tudunk Gergely legátusról, akinek valamilyen formában köze lehetett Szent László szentté avatásához?

A római családból származó Gergelyt III. Kelemen pápa (1187–1191), III. Celesztin elődje nevezte ki szerpap-bíborossá. Római címtemploma a *Sancta Maria in Porticu* lett. Először 1188. április 5-én, utoljára pedig 1202. január 1-jén szerepelt a pápai privilégiumok aláírói között. Legátusként járt Magyarországon.¹⁰⁹ A kérdés az, hogy mikor és hányszor.

A válaszadáshoz kiindulópontként azt kell megnézni, hogy a bíborosi ki-nevezése és III. Béla halála közötti időszakban Gergely mikor volt hosszabb ideig távol a pápai kúriától, azaz mikor hiányoznak aláírásai a pápai bullákon. Eszerint először 1189. február 20. és 1190. május 7., másodszor pedig 1192. január 11. és 1192. november 22. között tevékenykedett legátusként.¹¹⁰

Mindjárt jegyezzük meg, hogy a két távollét két egymást követő pápa uralkodásához kapcsolódik. Az első III. Kelemen, a második meg III. Celesztin pápa idejében történt. Az utóbbit elődje halála napján, 1191. március 29-én vagy 30-án választották meg.¹¹¹

A két hosszabb távollét önmagában csak lehetőséget ad a követi megbízás feltételezésére. Szerencsére vannak egykorú okleveles adatok, amelyek bizonyítják, hogy Gergely legátusként kétszer járt Magyarországon. Keltezetlen oklevelében, amelyet III. Ince pápa regisztrumkötetéből ismerünk, éppen maga hivatkozik korábbi magyarországi követi tevékenységére (*prius officium lega-*

¹⁰⁸ Hitvalló Edward angol király kanonizációs levelét III. Sándor pápa 1161-ben állította ki, míg transzlációja 1163-ban történt. Becket Tamás canterburyi érsek transzlációja 1220-ban volt, noha III. Sándor pápa 1173-ban vette fel a szentek katalógusába. GERICS: Krónikáink... (i. m.) 131; SOLYMO-SI László: Magyar főpapok angliai zárandoklata 1220-ban. *Történelmi Szemle* 55 (2013), 530.

¹⁰⁹ MALECZEK: *Papst und Kardinalskolleg...* (i. m.) 93–94; Uő: Zwischen lokaler Verankerung... (i. m.) 134–135 (10. szám), 164–167.

¹¹⁰ Reg. Inn. I. 376 (4. és 7. jegyzet). Vö. MALECZEK: *Papst und Kardinalskolleg...* (i. m.) 93 (253. jegyzet), 366–368.

¹¹¹ Anne J. DUGGAN: Hyacinth Bobone: Diplomat and Pope. In: *Pope Celestine III (1191–1198). Diplomat and Pastor*. Eds. John DORAN – Damian J. SMITH. Farnham, 2008, 1–2.

tionis gessimus in Vngaria).¹¹² További két adat is vonatkozik erre az első útra. III. Celesztin pápa 1191. december 20-án megerősítette a szebeni prépostság alapítását. Jóbsztergomi érsekhez intézett levelében megemlítette Gergely követ erre vonatkozó oklevelét (*privilegium*), amit akkor állított ki, amikor legátus volt (*tunc apostolice sedis legatus*).¹¹³ Magából a pápai oklevél keltezéséből is az következik, hogy csakis Gergely legátus első útjáról lehetett szó. Péter spalatói érsek 1192. április 16-án Spalatóban kiadott ítéletlevele lezárta a traui püspök és a traui Szent Lőrinc-székeskáptalan közti vitát, és egyben megerősítette a bíboros e tárgyban hozott döntését, amely akkor született meg, amikor pápai követ volt Magyarországon.¹¹⁴ Ez az adat is az első úttal hozható kapcsolatba.

Gergely bíboros legátusként tehát bizonyíthatóan kétszer járt Magyarországon, sőt oklevelet is adott itt ki.¹¹⁵ Az első útja 1189/90-ben, a második pedig 1192-ben volt. Mindkét küldetés teljesítése viszonylag hosszabb időt, több hónapot vett igénybe.

A megbízatás tárgyról néhány oklevél tájékoztat. Eszerint a legátus egyfelől Dél-Dalmáciában, közelebbről a spalatói egyháztartományban tevékenyke-

¹¹² A legátus (*Gregorius de Sancto Apostolo, Dei gratia Sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis apostolice sedis legatus*) oklevének szövegét III. Ince pápa 1198. június 15-i megerősítő átirása tartotta fenn. Reg. Inn. I. 375–377 (272. szám). Vö. *Erdélyi Okmánytár. Codex diplomaticus Transsylvaniae. I. (1023–1300)*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi JAKÓ Zsigmond. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, 11/26.) Budapest, 1997, 129 (22. szám), 130 (24. szám).

¹¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 237405. (Esztergomi Székesfőkáptalan Magánlevéltára, 44-II-2) Kiadása: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. I–II. Ed. Ferdinandus KNAUZ. Strigonii 1874–1882 (= Mon. Strig.), I. 141–142. *Regesta pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*. Ed. Philippus JAFFÉ. Editionem secundam correctam et auctam auspiciis G. Wattenbach curaverunt S. LOEWENFELD – F. KALTENBRUNNER – P. EWALD. I–II. Leipzig, 1885–1888 (= JL), II. 584, 16773–16774. szám. Azért van két szám alatt, mert nem gondolhattak arra, hogy Fejér György egy oklevélből közlésében kettőt teremtett. *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii FEJÉR. II. Budae 1829, 276–277. Vö. *Erdélyi Okmánytár* (i. m.) 128–129 (19–21. szám).

¹¹⁴ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae*. (Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.) Ed. T. SMIČIKLAS. II–III. Zagrabiae 1904–1905 (= SMIČIKLAS: Cod. dipl.), II. 253–255. Az érseki ítéletlevél, amely *G(egorius) de sancto Apostolo, Dei gratia sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis* rendelkezését említi, a következőképpen végződik: *apostolatus Celestini III. anno secundo, Gregorio de Sancto Apostolo tunc fungente legationis officio in regno Hungarie, serenissimo rege Bela eidem Hungarie necnon Croatie, Dalmacie Rameque feliciter imperante*.

¹¹⁵ Ezt azért kell hangsúlyozni, mert Gergely követ sem III. Kelemen, sem III. Celesztin pápa legátusai sorában és oklevéllistáikban sem szerepel a téma kézikönyvében. WEISS: *Die Urkunden der päpstlichen Legaten...* (i. m.) 290–320, 389–391.

dett, ahol a traui püspök és a székeskáptalan perében járt el.¹¹⁶ Másfelől a Magyar Királyságban a szebeni prépostság ügyével foglalkozott.¹¹⁷

II. Géza király (1141–1162) lakatlan területet (*desertum*) adományozott Dél-Erdélyben a betelepülő szászoknak, akik Szebenben egyházi intézményt építettek. III. Béla kiváltságos prépostsággá tette ezt az intézményt, s erről hiteles okmányt (*autenticum scriptum*) állított ki.

Ezt az okmányt első útja idején (1189. február 20. és 1190. május 7. között) oklevéllel Gergely legátus, majd III. Kelemen pápa is megerősítette. Végül III. Cselesztin pápa is jóváhagyta a király intézkedését, bevezettette regisztrumába, és minderről 1191. december 20-án tájékoztatta az esztergomi érseket.¹¹⁸ Ez minden bizonnyal azért következett be, mert a kiváltságos királyi prépostságok nem a területileg illetékes megyéspüspök, vagyis az erdélyi főpap, hanem az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak.

Hamarosan értelmezési vita kerekedett a szebeni prépost és az erdélyi püspök között az említett királyi, illetve legátusi oklevélben szereplő *desertum*, vagyis *pusztaság* szó miatt. A prépost azt állította, hogy az összes szász telepes (*Flandrenses*) az ő egyházának van alávetve, míg a püspök azt mondta, hogy a ki-

¹¹⁶ SMIČIKLAS: Cod. dipl. II. 253–255. Később Gergely pápai ügyhallgatóként másodmagával a római kúriában tárgyalta a spalatói érsek és a város papjainak ügyét. SMIČIKLAS: Cod. dipl. II. 278–279; JL II. 624, 17404. szám. Jóval Gergely halála után, 1206-ban III. Ince pápa hivatkozott erre a tevékenységére megerősítő oklevelében. SMIČIKLAS: Cod. dipl. III. 56–58. Vö. *Árpádokori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. Közzé teszi WENZEL Gusztáv. VI. Pest, 1867, 309–310; *Regesta pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*. Ed. Augustus POTT-HAST. I–II. Berolini 1874–1875, I. 240–241, 28II. szám; MALECZEK: *Papst und Kardinalskolleg...* (i. m.) 93. Itt említendő, hogy ismert Gergely bíboros keltezetlen oklevele, amelyet a spalatói klérushoz és néphez intézett Mihály furai püspök ügyében. Ebben az oklevelében Gergely nem nevezi magát legátusnak. SMIČIKLAS: Cod. dipl. II. 325. A kiadás a forrást 1199 nyarára datálja.

¹¹⁷ A prépostság alapítását 1189 nyarára vagy 1190-re teszi Wolfgang GRANDJEAN: *Die Anfänge der Hermannstädter Propstei im Spiegel päpstlicher Urkunden*. In: *Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen*. (Siebenbürgisches Archiv, III/8.) Köln–Wien, 1971, 269. Mások 1191-re teszik az alapítást. F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. [Budapest,] 2000, 45. Vö. THOROCZKAY Gábor: *A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig*. *Fons* 19 (2012), I. sz., 38–41.

¹¹⁸ *Cum autem ecclesia Theuthonicorum Vltrasiluanorum in preposituram sit liberam [in]stituta, et eisdem, quibus [et alie] prepositure exemptae, liber[tatis insignibus redimita, et eam] autentico scripto karissimus in Christo filius noster B[ela] illustris rex Vngarie studuerit communire, quam etiam dilectus filius noster Gregorius, Sancte Marie in Porticu diaconus cardinalis, tunc apostolice sedis legatus privilegii sui munimine roboravit, et apostolica postmodum auctoritas confirmavit, eandem institutionem ratam habentes, precepimus nostri registri serie contineri perhenni memoria duraturam*. DF 237405. (Esztergomi Székesfőkáptalan Magánlevéltára, 44-II-2.) Kiadása: Mon. Strig. I. 141–142. Az idézett rész uo. 141.

rály és a legátus értelmezése szerint csak azok tartoznak a prépostsághoz, akik a lakatlan területen telepedtek le. Az ügy végül a pápa, immár III. Celesztin elé került, aki Gergely bíborost bízta meg a jogvita rendezésével.

Gergely második magyarországi legációján tett eleget a pápa megbízásának. Veszprémben megkérdezte III. Béla királyt, aki mágnásai jelenlétében kijelentette, sem a prépostság alapításakor (*tempore constitutionis prepositure*), sem később nem állt szándékában, hogy minden szász a prépostságnak legyen alávetve. A prépostsághoz csak a pusztaságban letelepedett szászok tartoznak.

A legátus elfogadta a király értelmezését, és a préposttal szemben az erdélyi püspöknek adott igazat. A püspök gondoskodott a számára kedvező döntés megörökítéséről. Kérésére 1198-ban III. Ince pápa (*auctoritate apostolica*) megerősítette és átírta a legátus levelét, amely így a pápa első regisztrumkötetében fennmaradt (*II. kép*).¹¹⁹

¹¹⁹ *Nos vero idem cum domino rege sentientes et eandem interpretationem habentes in animo, predictum verbum sic interpretamur, quod de nullis aliis Flandrensibus intelleximus nec alios prepositure supposuimus, nisi dumtaxat illos, qui tempore, quo ipsam preposituram constituimus, in illo tantum habitabant et erant habitaturi deserto, quod G(eisa) rex Flandrensibus prioribus concessit.* Reg. Inn. I. 375–377 (272. szám). Az idézett rész uo. 377. Vö. SOLYMOSI László: Veszprém korai történetének néhány kérdése. In: *Válaszúton. Pogányság–kereszténység, Kelet–Nyugat*. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről. Szerk. KREDICS László. Veszprém, 2000, 146.

[illegible]

A két legációval kapcsolatos okleveles forrásokban nem esik szó Szent Lászlóról és szentté avatásáról. A szebeni prépostság ügye azonban némiképpen összefügg vele, mivel Szent László lett az intézmény égi patrónusa.¹²⁰

Ugyanakkor nem valószínű, hogy Gergely legátus tevékenysége a spalatói egyháztartomány és a szebeni prépostság említett ügyeire korlátozódott volna. Ezeket ugyanis a pápai kúriában is elintézhették volna. A követ bizonyára tárgyalt a magyar királlyal a III. keresztes hadjáratban való részvételről is. De nem ez volt a fő feladata.

Gergely legátus küldetésének igazi célja László király szentté avatása lehetett.¹²¹ Mással nem tudjuk magyarázni, miért kellett alig négy év alatt kétszer is Magyarországon járnia. Az eseményeket a következőképpen rekonstruálhatjuk.

1188 végén vagy 1189 elején a főpapok, mindenekelőtt Jób esztergomi érsek és a váradi püspök támogatásával III. Béla király kérvényt nyújtott be III. Kelemen pápához Szent László szentté avatása ügyében. A kérvényhez minden bizonnyal Szent László legrégebbi, ma már ismeretlen őselegendájának a szövegét mellékeltek.¹²²

A pápa Gergely bíborost bízta meg azzal, hogy megvizsgálja, teljesíthető-e a kérés. Gergely legátusként 1189-ben Magyarországra jött, ahol Váradon és másutt tanúkat hallgatott ki. Visszatérte után, jelentése ismeretében, III. Kelemen pápa még 1190-ben vagy legkésőbb 1191 márciusának végén bekövetkezett halála előtt felvette a magyar uralkodót a szentek sorába, és erről oklevelet állított ki.

De az is lehetséges, hogy ezt a feladatot 1191-ben (legkésőbb 1192 első napjaiban) már az új pápa, III. Celesztin végezte el. Az biztos, hogy Gergely bíboros már tőle kapta újabb legátusi megbízását. Második küldetése során, 1192. június 27-én Gergely főcelebránsként részt vett Váradon az ünnepélyes szertartáson, amely az exhumálást követően a földi maradványok átvitelét (*translatio*) foglalta magában.

¹²⁰ F. ROMHÁNYI: *Kolostorok és társaskáptalanok...* (i. m.) 45; MEZŐ András: *Patrociniumok a középkori Magyarországon*. (METEM Könyvek, 40.) Budapest, 2003, 216.

¹²¹ Minden bizonnyal Szent László kortársának, János traui püspöknek a szentté avatási ügye is Gergely legátusi feladatai közé tartozott. Ana MARINKOVIĆ: Celestin III and Dalmatia. In: *Pope Celestine III* (i. m.) 185–187. A jelek szerint a vizsgálat megtörtént, de szentté avatás nem lett belőle, életrajza 1203-ban nyerte el végső formáját. Mindenesetre Spalatói Tamás írt János püspök traui tiszteletéről, szentségéről, de szentté avatásáról nem jegyzett fel semmit. Aligha hallgatta volna el, ha ez megtörtént volna. *Thomae archidiaconi Spalatensis Historia...* (i. m.) 76–77 (cap. 16), 154–155 (cap. 24).

¹²² Az elveszett őselegendára lásd Bartoniek Emma bevezetését. SRH II. 509–511.

Végeredményben a szentté avatást kinyilvánító pápai oklevél Gergely legátus két magyarországi küldetése között, vagyis 1190. május 7. és 1192. január 11. között keletkezhetett, és kiadója a két pápa bármelyike lehetett. Akárhogy volt is, a szentté avatási eljárásban valamilyen formában mindkét pápának része volt. Ilyesmi máskor is előfordult. Kunigunda császárné szentté avatási eljárása 1197-ben kezdődött III. Celesztin pápa idején, és III. Ince alatt fejeződött be 1200-ban.¹²³ Mivel a kanonizáció és az exhumálás az azt követő szertartással együtt időben olyan közel esett egymáshoz, és az utóbbi volt az ünnepélyes helyi esemény, a Legenda a kevésbé valószínű 1192. évet tekintette a szentté avatás időpontjának.

A fenti gondolatmenettel kapcsolatban önkéntelenül is felvetődik a kérdés: Miért nincsen a szentté avatásnak okleveles nyoma? Miért nem maradt fenn erről pápai oklevél? A források hiányából nem szerencsés magát a tényt megkérdőjelezni.¹²⁴ Inkább arra a kérdésre kell magyarázatot találni, miért nincsenek okleveles források.

Mind III. Kelemen, mind III. Celesztin pápa idejében készültek regisztrumkötetek, amelyekbe szokás szerint általában bemásolták a pápai kiadványok szövegét. Mint láttuk, mindkét pápa említett magyar vonatkozású oklevelével is ez történt. A két pápa regisztrumkötetei azonban megsemmisültek.¹²⁵ Ezért hiába kutatunk a Vatikáni Apostoli Levéltárban. Így csak azokról a pápai döntésekről van ismeretünk, amelyek a címzettek vagy mások levéltárában fennmaradtak.

Esetünkben azonban a címzettek levéltáraival sincsen szerencsénk. A szentté avatásról szóló pápai okleveleket III. Béla magyar királynak, Jób esztergomi érseknek, Elvin váradi püspöknek és a váradi klérusnak kézbesíthették. A középkori királyi és a váradi egyházi levéltár a tatárjárás, majd a török uralom

¹²³ Volkert PFAFF: Die innere Verwaltung der Kirche unter Papst Coelestin III. Mit Nachträgen zu den Papstregesten 1191–1198. *Archiv für Diplomatik* 18 (1972), 364.

¹²⁴ KUTNER: La réserve papale... (i. m.) 174–175 (5. jegyzet), 182 (3. jegyzet), 205 (1. jegyzet); KLANICZAY: *Az uralkodók szentsége...* (i. m.) 162; Uő: *Holy Rulers* (i. m.) 185–186; Uő: Szent László „csodás” tettei... (i. m.) 395–396; KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung* (i. m.) 208 (225. jegyzet). Szent László szentté avatása kapcsán pápai oklevél és más megerősítő forrás hiányát hangsúlyozza a Legenda adataival szemben Michael GOODICH: The Canonization Policy of Celestine III. In: *Pope Celestine III* (i. m.) 310.

¹²⁵ Helmuth FEIGL: Die Registrierung der Privilegien unter Papst Innozenz III. *MIÖG* 68 (1960), 114. Félreértés szülhette azt a megfogalmazást, hogy III. Celesztin pápa „jól megőrzött regesztái” vagy „épségben fennmaradt regesztái” Szent László szentté avatásáról „semmilyen utalást nem tartalmaznak”. KLANICZAY: Szent László kultusza a 12–14. században (i. m.) 367; Uő: *Az uralkodók szentsége...* (i. m.) 162; Uő: *Holy Rulers...* (i. m.) 185–186. Vö. KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung* (i. m.) 208 (225. jegyzet).

alatt elpusztult.¹²⁶ A Prímási Levéltár ugyan gazdag anyagot tartalmaz, de itt is döntően azok az oklevelek maradtak meg, amelyek az érsek és a székesegyház jogaira vonatkoztak. Ilyen tartalmú okleveleket ebből az időszakból mindkét pápától őriznek Esztergomban, de szentté avatásról szólót nem.¹²⁷

Az sem kedvezett az oklevelek fennmaradásának, hogy a szentté avatás jogilag lezárt ügy volt. Megtörténte után nem pereskedtek miatta, mint ahogy birtokügyekben számtalanszor megtették, szerencsés esetben oklevelek sokaságát hagyva az utókorra. Gondoljuk meg, ha Gergely legátus említett oklevele másolatban nem maradt volna meg III. Ince pápa regisztrumkötetében, akkor még annak sem lenne írásos bizonyítéka, hogy kétszer járt követként Magyarországon.

Végül a rekonstrukció szükségessé teszi Gergely bíboros szerepének tisztázását a szentté avatási eljárásban. Spalatói Tamás szűkszávuán csak annyit írt, hogy követi feladatát teljesítette (*legationis sue peregisset officium*). Ebbe az általános megfogalmazásba minden további nélkül belefér, amit eddig tulajdonítottunk neki, hogy a helyszínen kihallgatta a tanúkat, és felvette vallomásaikat, majd második küldetése alkalmával részt vett az exhumálást követő szertartáson.

A kérdés az, hogy volt-e ennél nagyobb szerepe Gergely legátusnak, nevezetesen rendelkezett-e különleges pápai felhatalmazással, amelynek birtokában ő avathatta szentté a magyar királyt Váradon.¹²⁸ Ezzel a lehetőséggel nem számoltunk, s nem véletlenül.

¹²⁶ A Magyar Országos Levéltár. Szerk. LAKOS János. Budapest, 1996, II; BUNYITAY: A váradi püspökség... (i. m.) IV. 125–128.

¹²⁷ DF 237274, 237404 (Esztergomi Székesfőkáptalan Magánlevéltára, 44-I-1 és 44-II-1), 248964, 248965 (Prímási Levéltár, Archivum ecclesiasticum vetus, 4. és 5. szám). Kiadásuk: Mon. Strig. I. 135, 139, 140.

¹²⁸ Többen a legátus szerepét hangsúlyozták. HORVÁTH: A Gellért-legendák keletkezése... (i. m.) 158, 161; TÖRÖK: Szent László a középkori magyarországi liturgiában (i. m.) 138; Uő: Szent László szentté avatása. *Műemlékvédelem* 36 (1992), 197; ERDŐ: Szent Erzsébet... (i. m.) 7; újabb kiadásban: Uő: *Jog az egyház hagyományában...* (i. m.) 433. A legutóbb megjelent nézet szerint „László királyt 1192-ben avatták szentté Váradon, III. Celesztin pápa beleegyezésével, akit a hazánkban immáron másodszor megforduló, ezúttal Dalmáciából érkező Gregorio de San Apostolo bíboros-követ képviselt”. THOROCZKAY Gábor: László király szentté avatása. In: Uő: *Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák*. Budapest, 2016, 127. A legátusok pápai felhatalmazásáról lásd Jürgen PETERSON: Die päpstlichen Kanonisationsdelegation des 11. und 12. Jahrhunderts und die Heiligsprechung Karls des Großen. In: *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law (Toronto, 21-25. August 1972)*. Ed. Stephan KUTTNER. (Monumenta Iuris Canonici, ser. C, subsidia 5.) Città del Vaticano, 1976, 163–206, különösen 172–199. Vö. WEISS: *Die Urkunden der päpstlichen Legaten...* (i. m.) 284–285.

Többévszázadosgyakorlat után a szenttéavatási eljárás jogi feltételrendszerét viszonylag későn, a 13. század első évtizedeiben fogalmazták meg. A kánonjogi szabályozás a mindenkori pápának biztosított kizárólagos illetékességet a szenttéavatásban.¹²⁹ Az alapelvet Paulus Hungarus, a neves kánonjogász fogalmazta meg, mielőtt 1221-ben Bolognából hazatért volna Magyarországra: *non debet venerari aliquis publice sanctus, nisi canonizetur ab ecclesia Romana*.¹³⁰

Az idevezető folyamatban jelentős része volt III. Celesztin személyének, aki pápasága előtt Hyacinthus Bubonis néven közel ötven éven át bíborosként és számos alkalommal legátusként is tevékenykedett.¹³¹ Mint pápa (a magyar királyt nem számítva közéjük) öt személyt maga avatott szentté. Ezzel a teljesítménnyel III. Honorius (1216–1227) és IX. Gergely pápával (1227–1241) együtt ő vezeti a középkori pápák szenttéavatási listáját. Egyik esetben sem bízta a szenttéavatást legátusára.¹³² Sőt ragaszkodott ahhoz, hogy pápaként megerősítse egy korábbi eljárásának az érvényességét. 1173 elején ugyanis legátusként ő nyilvánította szentté Rosendo püspököt, anélkül, hogy erre pápai felhatalmazást kapott volna.

III. Sándor (1159–1181) pápa megbízásából Hyacinthus Bubonis kardinális, a későbbi III. Celesztin az ibériai félszigeten járt követségben, ahol szentté nyilvánította hitvalló Rosendo (907–977) püspököt, Dumio (Mondofiedo) egykori főpapját, és erről oklevelet állított ki.¹³³ Ebből kiderül, hogy részletes vizsgálatot tartott, sok tanú igaz vallomásából és a püspök életrajzából (*tum ex multorum relatione veridica tum ex ipsius vite scripture recitatione*) tájékozódott a főpap tevékenységéről. A legendából kiírta életének fontosabb csodás eseményeit, majd a halála után történt csodákat. Ezeket megfontolva és León, Kasztília és Portu-

¹²⁹ KUTTNER: *La réserve papale...* (i. m.) 172–228; TÖRÖK: Szent László a középkori magyarországi liturgiában (i. m.) 137–139; ERDŐ: Szent Erzsébet... (i. m.) 1–22; újabb kiadásban: *Uő: Jog az egyház hagyományában...* (i. m.) 425–452. Vö. Bernhard SCHIMMELPFENNIG: *Heilige Päpste – päpstliche Kanonisationspolitik*. In: *Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter*. Hg. v. Jürgen PETERSOHN. (Vorträge und Forschungen, 42.) Sigmaringen, 1994, 73–78; KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung* (i. m.) 2.

¹³⁰ Idézi KUTTNER: *La réserve papale...* (i. m.) 204, 223 (Notabilia ad Comp. secundam).

¹³¹ MALECZEK: *Papst und Kardinalskolleg...* (i. m.) 68–70; WEISS: *Die Urkunden der päpstlichen Legaten...* (i. m.) 173–203, 207, 249, 383–387.

¹³² KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung* (i. m.) 173–213, különösen 208–209, 264–266, 309.

¹³³ Damian J. SMITH: The Iberian Legations of Cardinal Hyacinth Bubone. In: *Pope Celestine III* (i. m.) 94–95.

gália uralkodói, továbbá számos főpap, szerzetes és nemes kérésére úgy döntött, hogy a püspök földi maradványait illőbb helyre vigyék át, és őt szentként tiszteljék. Ezért megparancsolta a bragai érseknek és püspöktársainak, hogy tisztelére ünnepnapot jelöljenek ki, és gondoskodjanak a test átviteléről. Egyúttal búcsú kiváltságot adományozott azoknak, akik az eseményen és a szent ünnepnapján megjelennek. Hogy ennek nagyobb fogamatja legyen, három környékbeli püspököt bízott meg ennek kihirdetésével. A legátusi levélből egyértelműen megállapítható, hogy mindezt különleges pápai felhatalmazás nélkül tette. Hogy mi vitte rá erre a lépésre, azt megtudjuk a pápaként 1195-ben kiadott okleveléből: a helyszínen szerzett tapasztalatán, meggyőződésén túl a hite. Mint írta, hitt abban (*credidimus*), hogy a szent életű püspököt be kell írni a szentek katalógusába, és szentként kell tisztelni.

Legátusi döntését nem kellett módosítania, de úgy érezte, hogy a formáját igen. Ezért III. Celesztin pápaként 1195-ben megerősítette a több mint két évtizeddel korábbi szentté nyilvánításának érvényességét.¹³⁴ Ennek alapján zártuk ki azt a lehetőséget, hogy III. Celesztin pápa különleges megbízást adott volna Gergely legátusnak Szent László kanonizálására.

III. Kelemen pápáról nem mondhatjuk el ugyanezt, mivel a szentté avatást több alkalommal átruházta legátusára.¹³⁵ De ennek itt nincs különösebb jelentősége, mert őt halála megakadályozta abban, hogy Gergely bíboros második küldetésére bármilyen felhatalmazást adjon. A két pápa eltérő gyakorlata a szentté avatás módjáról megengedi a feltételezést, hogy a magyar királyt szentté avató oklevelet III. Celesztin pápa állította ki, mégpedig nagy valószínűséggel 1191-ben.

¹³⁴ WEISS: *Die Urkunden der päpstlichen Legaten...* (i. m.) 185 (37. szám), 202–203; KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung* (i. m.) 204–209. A két oklevél értelmező tanulmánnyal két kiadásban is elérhető. Antonio GARCÍA Y GARCÍA: A propos de la canonisation des saints au XIIe siècle. *Revue de Droit Canonique*, 1968, 18: 3–15, forrásszöveg: 5–9; Uő: La canonización de San Rosendo de Dumio. In: Uő: *Estudios sobre la canonística Portuguesa medieval*. Madrid, 1976, 157–172, forrásszöveg: 167–172. Vö. JL II. 617, 17287. szám. (A francia nyelvű cikk megszerzését Diera Diána szívességének köszönöm.)

¹³⁵ KRAFFT: *Papsturkunde und Heiligsprechung* (i. m.) 162–172; Jürgen PETERSOHN: Jubiläumsfrömmigkeit vor dem Jubelablaß. Jubeljahr, Reliquientranslation und „remissio” in Bamberg (1189) und Canterbury (1220). *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 45 (1989), 38–39.

Az elveszett oklevél tartalmi-szerkezeti felépítése nyilvánvalóan a hasonló pápai kiadványok mintáját követte.¹³⁶

A SZENTTÉ AVATÁS KÖVETKEZMÉNYEI

A szentté avatás, majd az azt követő transláció 1192. június 27-én és e nap kötelező ünnepé nyilvánítása a kultusz kiteljesedését hozta magával.

A halotti liturgiával összefonódó kultuszt a szent liturgikus tisztelete váltotta fel. Ehhez liturgikus szövegek kellettek. Az átvitel ünnepére összeállították (bizonyára még nem teljesen végleges formában) a szent király tiszteletére mondott miséhez szükséges liturgikus szöveget (*officium*).¹³⁷ A könyörgések az idézett mottóval összhangban utalnak a király bűnös voltára, de egyben azt is kifejezik, hogy Isten megbocsátott neki, és az örökkévalóság dicsőségében részesítette az uralkodót (*12. kép*).¹³⁸

¹³⁶ Két közel egykorú oklevelet ismerünk III. Ince pápától. Az egyik oklevél 1199. január 12-én, míg a másik 1200. április 3-án készült. Az előbbi a cremonai Homobonus, az utóbbi Kunigunda császárné szentté avatásáról szól. Reg. Inn. I, 761–764 (528. szám); André VAUCHEZ: *Saint Homebon de Crémone, « père des pauvres » et patron des tailleurs. Vies médiévales et histoire di culte.* (Subsidia hagiographica, 96.) Bruxelles, 2018, 5–15, 116–122; Jürgen PETERSOHN: Die Litterae Papst Innocenz' III. zur Heiligsprechung der Kaiserin Kunigunde (1200). *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 37 (1977), 20–25.

¹³⁷ TÖRÖK: Szent László a középkori magyarországi liturgiában (i. m.) 143–144, 158–159.

¹³⁸ *Deus, qui beatum Ladizlaum regem nostrum [a szó kivakarva] et confessorem tuum miro miserationis modo delinquentem ad veniam et iustum transtulisti ad gloriam, presta, quesumus, ut quem rectorem habuimus in terris, eum modo protectorem sentiamus in celis. [...] Deus, qui beato Ladizlao regi et confessori tuo post terrene dignitatis fastigium eternitatis lauream contulisti, concede propicius, ut qui eius merita venerantur in terris, ipsi quoque in gloria consociantur in celis.* OSZK. hu_bt_mny1_0217.jpg. Vö. TÖRÖK: Szent László a középkori magyarországi liturgiában (i. m.) 143, 158. A miseimádságban említett bűnös király és a szentté avatási eljárás vizsgálati részének (*informatio*) összefüggése vitatott. GERICS József: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái.* (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat, 22.) Budapest, 1961, 104–107; MEZEY: *Athleta Patriae.* A korai László-irodalom... (i. m.) 46; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet: A Szent László-ábrázolás forráskérdései legendájában és a krónikában. *Magyar Könyvszemle* 118 (2002), 1–2; KLANICZAY: A Szent László-kultusz kialakulása (i. m.) 20. A téma részletes tárgyalását lásd KERTÉSZ: Megjegyzések Szent László kanonizációjához (i. m.) 303–314.

Hostias t' dñe scōz nrm Iohannis & Pauli dicatas **Sec**
meritis benignis assime. & ad perpetuum nobis t' hñe
prouenire subsidium. **I Co S**umpsimus dñe
scōz tuoz Iohis & Pauli sollempnia celebrantes. celestia
sacramenta. p'ia q's. ut qd temporalit' gerim'. eternis
gaudiis consequamur. **I S. Ladizlai regis.**

Ds qui beatum Ladizlaam regem & confes
sorem tuum miro miserationis in delinquentem
adueniam & iustum t'ntulisti ad gl'am. p'ia q's.
ut quem rectorem habuim' interris. eum in p'tectore
sentiamus in celis. **I Sec**

Hostias pie placationis clemencie tue offerimus omps
d's. ut beati Ladizlai regis nri & cōfessoris tui. m'itis
& p'ab' placatus accipias. & clement' dispenses. **I Co**
Sacramenta dñe salutaria sumentes. clemencia tuam
humilit' exoramus. ut intercessione beati Ladizlai re
gis nri & cōfessoris tui. & p'sentibus non destituam
subsidius. & gaudiis perficiamur etnis. **I alia**

Ds qui beato Ladizlao regi & confessori tuo **missa**
post terrene dignitatis fastigium. etnatis laurea
contulisti. concede p'pici'. ut qui ei m'ita uenerantur
interris. ipsi quoq; ingla cōfociem' in celis. **I Sec**

Onera domine oblata sc'ifica. & intercedente beato La
dizlao rege & confessore tuo. nos per hec a peccatoru
nroz maculis emunda. **I Co**

Sac'ificium qd tue optulimus maiestati. p'ia q's. ut
intercedente beato & gl'oso rege & confessore tuo La
dizlao. ad nratum remedium transeat aiarum. **I**

Ds qui beatum Leonem Pontifice **Leonis pp.**
scōz tuoz meritis coequasti. concede p'picius.
ut qui comemorationis ei festa p'colimus. uite quoq;
imitemur exempla. **I Sec**

Annue nobis dñe
ut anime famuli tui Leonis hec p'sit oblatio. qua
timolando toci' mundi t'p'isti relaxari delicta. **I**

Co **E**ti sumpsimus domine sac'menta celestia. q's inter

További liturgikus alkotások is születtek Váradon. Így a misén énekelt szekvencia¹³⁹ és a szent ünnepének fényét emelő verses zsolozsma (*Historia ritmica*), melyet részben a Legenda szövege inspirált.¹⁴⁰ Az őselegendához is hozzányúltak, két változatban is kibővítették az újabb csodákkal.¹⁴¹

¹³⁹ MEZEY: *Athleta Patriae. A korai László-irodalom...* (i. m.) 44. Szövegét lásd TÖRÖK: *Szent László a középkori magyarországi liturgiában* (i. m.) 155–158.

¹⁴⁰ Szövegét lásd TÖRÖK: *Szent László a középkori magyarországi liturgiában* (i. m.) 148–155. A zsolozsmát részletesen tárgyalja MEZEY: *Athleta Patriae. A korai László-irodalom...* (i. m.) 35–46. Vö. DOBSZAY László: *Az ország patrónusainak liturgikus tisztelete a középkori zsolozsmában*. In: *Magyar szentek tisztelete és ereikéi*. Szerk. CSÉFALVAY Pál – KONTSEK Ildikó. Esztergom, 2000, 99–100. Korábbi megfogalmazása: *Magyarország zenetörténete*. I. Szerk. RAJECZKY Benjamin. Budapest, 1988, 339–341 (Dobszay László írása). MEZEY: *Athleta Patriae. A korai László-irodalom...* (i. m. 45–46) és Dobszay László feltételezi, hogy a francia hatást mutató zsolozsma a Párizsban tanult Elvinus váradi püspök munkája. Itt jelezzük, hogy Elvin váradi püspök párizsi tanulmányútja kétséges. A váradi statútumok püspöklistája szerint Elvin 1189 és 1200 között váradi püspök volt. BUNYITAY: *A váradi káptalan...* (i. m.) 15; Documenta Trans. (i. m.) 688. Vö. ZSOLDOS: *Magyarország világi archontológiája* (i. m.) 98. Bizonyos Elvinről viszont azt tudjuk, hogy III. Béla 1192-ben Párizsba küldte melódiát tanulni. Nehezen képzelhető el, hogy a püspököt küldték volna külföldre tanulni, ráadásul éppen 1192-ben. Inkább fordítva szokott lenni: a Párizsban tanuló klerikusok hazatérésük után lettek főpapok, miként arra több példa is van ebből az időből. Ezt megfontolva arra lehet gondolni, hogy az évszám téves. Erre van is némi alapunk, mert az 1192. évi adat Pray György 1779. január 4-én írt levelében emlékezetből felidézett oklevélből való: *sub Bela initium esse datum, in cuius diplomate anni 1192 meminisse me legisse, Elvinum Parisios esse missum ad docendum melodiam*. OSZK 1834 Quart Lat. 1. 78^r. Ezt az adatot hasznosította Jean-Benjamin DE LA BORDE (1734–1794) francia zeneszerző és zenetörténész: *Essai sur la musique ancienne et moderne*. I. Paris, 1780, 160. Vö. ISOZ Kálmán: Pray György értekezése a magyarok zenéjéről. *Zenei Szemle* 10 (1926), 211; Uő: Laborde forrása a magyar zenéről. *Zenei Szemle* 12 (1928), 73–74. Erről az oklevélről azonban Pray György és általa a francia zenetörténész említésén kívül nem tudunk semmit. Reg. Arp. 153. szám.

¹⁴¹ A Szent László-legenda egyik változatának a végén egy csoda időpontját napra pontosan megadták. A napot a római és a liturgikus naptár szerint is megjelölték. Mivel a két meghatározás nincs szinkronban egymással, Bartoniek Emma javította az 1204-es évszámot 1200-ra. SRH II. 511, 526 (i. jegyzet). Ugyanezt a korrekciót már régen megtették. *Acta Sanctorum Junii*. V. Antwerpiae 1709, 319 („d” jegyzet). Ennek ellenére ezt a módosítást meglepő módon nem szokták figyelembe venni. A Legenda korai változatainak időrendjéről lásd SRH II. 509–513; Szovák Kornél: Szent László alakja a korai elbeszélő forrásokban. *Századok* 134 (2000), 132–138, 141–142.

Az exhumálást követően a földi maradványok egy részét nem temették el újra díszesebb helyen, hanem ereklyeként megtartották. Szent László nevezetes fejereklyéjének fordultatos története is ekkor vette kezdetét (13. kép).¹⁴² A váradi püspök több egyházi intézménynek ajándékozott a csontmaradványokból. Az első között vagy éppen legelsőként ekkor kapott a szebeni prépostság Szent László-ereklyét, és lett ezzel a szentté avatott uralkodó a társaskáptalan égi patrónusa.¹⁴³ A szent tiszteletére a váradi székesegyházban a sírnál oltárt emeltek.¹⁴⁴

¹⁴² IPOLYI Arnold: Magyar ereklyék. *Archaeologiai Közlemények* 3 (1863), 73–86. A fejereklyére tett esküről két biztos adatunk van. Lodomér váradi püspök oklevele örökítette meg 1273-ban (és nem 1275-ben), hogy a váradelőhegyi premontrei prépost és szerzetestársai előtt Egyed örkanonok jelenlétében a váradi egyház népei tettek esküt a fejereklyére (*super sanctissimum caput beatissimi regis Ladislai domini nostri in terris et patroni in celis*), és ezzel döntötték el a váradi püspök és a káptalan közös birtokairól keletkezett vitát (uo. 74). DF 245023. (Arhivele Statului Sibiu, Szász Nemzeti Levéltár: Urkunden.) Kiadása: Franz ZIMMERMANN – Carl WERNER: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I. Hermannstadt, 1892, 122–123. A másik sajátos esküről Zsigmond király 1406-ban kiadott adománylevelének elbeszélő része tájékoztat. Eszerint 1403 elején a főpapok és a világi előkelők nagyobb csoportja tett esküt a fejereklyére azzal a szándékkal, hogy Zsigmondot megfosztják trónjától, és László nápolyi királyt választják meg helyette. *Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius*. VII. Kiadják IPOLYI Arnold, NAGY Imre és VÉGHÉLY Dezső. Budapest, 1880, 439–440. Vö. *Középkori históriák oklevelekben (1002–1410)*. Szerk. KRISTÓ Gyula. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 1.). Szeged, 1992, 261–262 (KAPITÁNYFfy István fordítása); FEDELES Tamás: „Ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai”. Várad kegyhelye a késő középkorban. In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Szerk. BAGI Dániel – FEDELES Tamás – KISS Gergely. Pécs, 2012, 175–176. A herma első leírását a székesegyház 1557. évi leltárából ismerjük. Ugyanebből a forrásból tudjuk, hogy helye a Szent László-kápolnában volt. MIKÓ-MOLNÁR: A váradi középkori székesegyház... (i. m.) 304, 305, 307, 316 (287. tétel). Ez a kápolna minden bizonnyal a szentélyt ölelő 14. századi kápolnakoszorú egyik alkotóeleme lehetett.

¹⁴³ A szebeni egyház eredeti védőszentjének nevét nem ismerjük. Szent László 1192-ben valószínűleg társpatrónus lett, majd idővel háttérbe szorult, és végül feledésbe merült az eredeti, számunkra ismeretlen patrocínium. Vö. THOROCZKAY: A szebeni prépostság... (i. m.) 41.

¹⁴⁴ *Post canonisationem autem sancti regis Ladislai institutum fuit ad eius sepulchrum sub eius titulo altare*. BUNYITAY: A váradi káptalan... (i. m.) 71; Documenta Trans. (i. m.) 713. A váradi székesegyház Szent László-oltárának első említését annak köszönhetjük, hogy 1229-ben kivételesen nem a sírnál, az ereklyéknél, hanem ennél az oltárnál tettek esküt. Reg. Varad. 362. szám.

13. kép: Szent László hermája a győri székesegyházban (Nagy Károly Zsolt felvétele)

Sok helyen templomokat építettek, és a névadási gyakorlatnak megfelelően a templom Szent László titulusa gyakran a település nevében is kifejeződött.¹⁴⁵ A kultusz átlépte a váradi egyházmegye határait, és hamarosan országossá vált.¹⁴⁶ Ebben a folyamatban nyilvánvalóan jelentős részük volt azoknak az egyházi intézményeknek, amelyeket Szent László alapított vagy legalább adománnyal gazdagított.¹⁴⁷ A szentté avatott uralkodó ismertsége, a királyi udvar és a főpapok szerepe is gyorsította az országos elterjedést. Ebben sokat segített, hogy már régóta olvasható volt az ismeretlen krónikás összefoglalója az uralkodó eseményekben gazdag életéről.¹⁴⁸

¹⁴⁵ MEZŐ: *Patrocíniumok...* (i. m.) 211–221.

¹⁴⁶ MADAS: *Sermones...* (i. m.) 12–20; BÁLINT: *Ünnepi Kalendárium* (i. m.) I. 480–504.

¹⁴⁷ VÖ. VESZPRÉMY: Az investitúra harcok királyképe... (i. m.) 44.

¹⁴⁸ SRH I. 366–420; GERICS: *Krónikáink...* (i. m.) 113–136; újabb kiadásban: Uő: *Egyház, állam és gondolkodás...* (i. m.) 185–208; GERICS–LADÁNYI: Szent László „csodás” tettei... (i. m.) 20–32; KLANICZAY: Szent László „csodás” tettei... (i. m.) 393–410; Uő: A Szent László-kultusz kialakulása (i. m.) 21–31. VÖ. BOLLÓK János: Szent László korának magyar értelmisége. *Vigilia* 65 (2000), 843; újabb kiadásban: *Philologia nostra. Bollók János összegyűjtött tanulmányai*. Szerk. MÉSZÁROS Tamás. (Antiquitas, Byzantium, Renascentia, 4.) Budapest, 2013, 427.

Így nem meglepő, hogy a Szent László-zsolozsmában (meg a szekvenciában) a helyi kultusz mellett már az országos is helyet kapott. A szent király nem csupán Várad, hanem az egész magyar nép (*Hungarorum gens*) és Pannonia, azaz a Magyar Királyság büszkesége lett, sőt a himnusz műfajához illően, óhaj formájában „a haza fáradhatatlan védelmezője és bajnoka” (*sis defensor indefessus et athleta patriae*).¹⁴⁹

Nem sokkal később kiegészítették az 1092. évi Szabolcsi Zsinat ünneplését.¹⁵⁰ Az egész ország számára mintául szolgáló esztergomi ünneplajstromba pedig az 1083-ban szentté avatott és a Szent László-legendában szereplő öt magyar szent¹⁵¹ mellé felvették Szent László ünnepét. Eszerint megkülönböztetett tisztelet illette meg a szent királyokat: Istvánt és Lászlót, Imre herceget, valamint Gellért püspököt, András és Benedek zaborhegyi remetéket. A bibliai ihletésű megfogalmazás szerint azért lettek méltóak az ünnepélyes tiszteletre, ünnepnapjuk megülésére, mert „az igen szerencsés Magyarország földjét az Úr szőleijében munkálkodva a keresztény tanítással teljesen átítatták”.¹⁵² Illett ez az értékelés Szent László királyra is, hiszen a pogánylázadások és a trónharcok után sikerült megszilárdítania a keresztény életformát és továbbfejlesztenie az egyházszervezetet.

A változás további ékes bizonyysága Imre király 1198-ban kiadott oklevele. Ebben Szent István és Szent László neve (*sanctissimus rex Stephanus et beatus Ladislaus rex*) nemcsak egymás mellé került, mint az ünneplistában, hanem a két szent követendő minta lett Imre király számára. Miként az uralkodói jövedelmek tizedét a szent királyok az esztergomi érseknek adományozták (*sicut per sanctos reges erant donate*), úgy járt el ő is, sőt a szent királyok példájára (*exemplo sancto-*

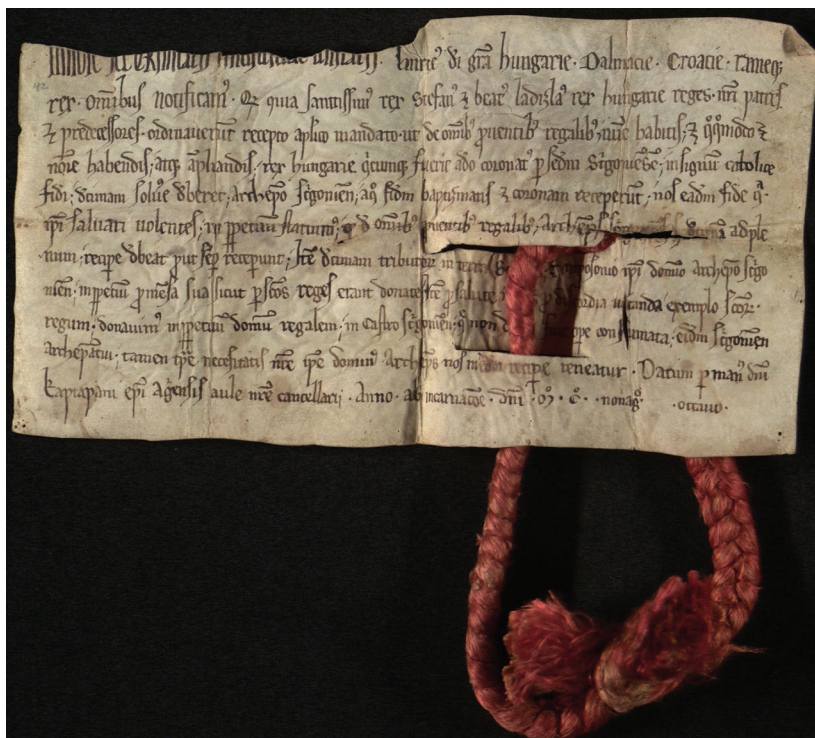
¹⁴⁹ TÖRÖK: Szent László a középkori magyarországi liturgiában (i. m.) 148–149, 153, 156; MEZEY: *Athleta Patriae*. A korai László-irodalom... (i. m.) 42, 44–45; MAROSI Ernő: Szent László mint nemzeti szent. In: Uő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. (Művészettörténeti Füzetek, 23.) Budapest, 1995, 76–77, 199 (348. jegyzet). Vö. KURCZ Ágnes: *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. Budapest, 1988, 211.

¹⁵⁰ ZÁVODSZKY: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények...* (i. m.) 164 (38. cikkely).

¹⁵¹ SRH II. 520–521.

¹⁵² SOLYMOSI László: Az esztergomi egyházmegye legrégebbi ünneplajstroma (Szent Adalbert, Szórád-András és Benedek tisztelete az erdélyi szászoknál). In: *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv*. Szerk. TUSOR Péter. Szerkesztőtársak: RIHMER Zoltán és THOROCZKAY Gábor. Budapest, 1998, 93–94.

rum regum) az esztergomi várban épülő királyi lakóházat is az esztergomi érseknek adományozta (14. kép).¹⁵³

14. kép: Szent István és Szent László mint példamutató szent királyok Imre király 1198. évi oklevelében (Prímási Levéltár Archivum Saeculare, Acta radicalia, I-1.)

Összességében 1200 táján minden adott volt ahhoz, hogy a szentté avatott magyar király tisztelete az egész országban elterjedjen, művészi ábrázolások sokasága örökítse meg a lovagszent uralkodót (15. kép), és Szent László a középkori Magyar Királyság legnépszerűbb szentjévé, népmondai hőségé váljon.

¹⁵³ DF 248310. (Prímási Levéltár, Archivum Saeculare, Acta radicalia I-1.) Kiadása: Mon. Strig. I. 156. Idézi: FEHÉRTŐI Katalin: *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Budapest, 2004, 478. Vö. Reg. Arp. 177. szám. A Váradhoz szorosan kötődő Szent László-kutatás figyelmét minden bizonnyal azért kerülte el ez az oklevél, mert az esztergomi vonatkozású forrásnak nincs semmi köze Váradhoz.

15. kép: Szent László király a *Képes krónikában* (Országos Széchényi Könyvtár, *Képes krónika* 47^r)

